

Tevelj Arató György

TUROS MIKLÓS (1591–1656)

*Egy kiskomáromi főtiszt és családja társadalmi mobilitása*¹

A 16–17. századi középnemesi és a végvári társadalom, ezen belül is a végvári középréteg mobilitásáról, karriertípusairól, intézményes érvényesülésének kereteiről, kapcsolatairól már több alapvető, modellértékű tanulmány is született. A nemzedékek történelemszemléletét formáló, nagynevű paptanár, Takáts Sándor rendkívüli, ám sajnos nehezen azonosítható adatmennyiséget mozgató, népszerű(sítő) írásait nem említve, a Miskey István veszprémi főkapitányra vonatkozó, Kiss Ákos-féle „programkezdő” tanulmányok² után sorban jelentek meg a várkapitányok és a végvidéki, illetve kerületi generalátusokban komolyabb karriert befutó nemesi származású főtisztok életpálya-ismertetései. Így Iványi Emma Gyöngyösi Nagy Ferenc zalaegerszegi vicegenerálisról³ és Libercesy Mihályról⁴ közzétett tanulmányai, valamint Szakály Ferenc Horváth Márk szigetvári kapitányról írott,⁵ mai földolgozásoknak is mintacímét adó

¹ Ennek a tanulmánynak az alapját jelentő dolgozatom a XXX. (Jubileumi) OTDK-n Egerben a Magyar Történelmi Társulat különdíjával kitüntetett első helyezést nyert. Köszönöm témavezetőm, Molnár Antal lelkesítő útmutatását és önzetlenül rendelkezésemre bocsátott adatait. Köszönöm Bessenyei József, Borsodi Csaba, Dominkovits Péter, Fazekasné Toma Katalin, G. Etényi Nóra, Gecsényi Lajos, Kenyeres István, Medgyesy S. Norbert, Papp Sándor, Pálffy Géza, Péterfi Bence, Oborni Teréz, Óze Sándor, néhai Szabó Péter, Szijártó M. István, Szvitek Róbert és Várkonyi Gábor bírálatait, szakmai tanácsait és átengedett adatait is. Külön köszönöm Fazekas Istvánnak, Hagoň Petrának, Lázár Balázsnak és Oross Andrásnak lekötő bécsi és pozsonyi segítségét, amint J. Újváry Zsuzsannának is, hogy kutatásom kezdetén a Turos–Batthyány-levelezés jelentős részét másolatban rendelkezésemre bocsátotta, megkönnyítve a helyenként nehezen olvasható mikrofilmmásolatok kezelését.

² *Kiss Ákos*: A XVII. századi Győr két nevezetes katonája, a két Miskey István. In: Arrabona. A Győri Múzeum Évkönyve 1968. 93–105., *Kiss Ákos*: Miskey István, Veszprém várának főkapitánya. In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 9. (1970) 55–54.

³ *Iványi Emma*: Gyöngyösi Nagy Ferenc vicegenerális. In: Zalai Gyűjtemény 18. (1983) 115–130.

⁴ *Iványi Emma*: Egy XVII. századi várkapitány (Libercesy Mihály, 1612–1670). In: Mályusz Elemér Emlékkönyv. Szerk.: H. Balázs Éva – Fügedi Erik – Maksay Ferenc. Bp. 1984. 173–187.

⁵ *Szakály Ferenc*: Egy végvári kapitány hétköznapijai. Horváth Márk szigetvári kapitány levelezése Nádasdy Tamás nádorral és szervitoraival, 1556–1561. In: Somogy megye múltjából. 18. Kaposvár 1987. 45–126.

munkája lerakták a végvári társadalom legmobilisabb rétege, a várkapitányokat és főembereket adó jómódú köznemesi réteg kutatásának történeti alapjait. A szorosán véve magyarországi végvári családi pályamodellek legújabb monografikus tétele Tóth Hajnalka Gyöngyösi Nagy Ferenc 17. század végi vicegenerálisról szóló értekezése.⁶ Ehhez képest még szélesítette látókörünket egy sajátosan kétlaki szervitor család, a szlavóniai eredetű Budorok kiemelkedő tagjainak karrierjét vizsgáló, s a hagyományosan elhanyagolt horvát és szlavón területek korabeli társadalom- és hadtörténeti jelentőségét hangsúlyozó Pálffy Géza-féle tanulmány.⁷ A tárgyhoz tartozó forrásközlések közül ki kell emelni 16. századi dunántúli vonatkozásban Nádasdy Tamás és tiszttartója, Csányi Ákos Őze Sándor által kiadott levelezését,⁸ a 17. századra vonatkozóan pedig a szécsényi seregszék jegyzőkönyvének Szabó András Péter általi kiadását, amely a forrásszöveg mintaszerű feldolgozásán kívül a végvári társadalom rétegeinek föltérképezéséhez módszertani „világítótoronynak” használható életrajzi lexikont is ad.⁹

A 16–17. századi magyar nemességet csak a kerületi és végvidéki generálisi méltóságot viselő családok szervitori rendszerével együtt tárgyalhatjuk,¹⁰ ez volt ugyanis vidékenként a legjelentősebb karrierlehetőségeket kínáló intézményrendszer. A legújabb kutatások némi fényt vetnek a katonai hierarchiának és a főúri rendnek a vármegyéket és a politizáló köznemességet érintő hatásaira. A dunántúli nemesség szempontjából ebben a kérdésben élen járnak Varga J. János és Dominkovits Péter kutatásai. Nagyonbbrészt az ő munkásságuk nyomán kialakulóban van egy olyan kép, amely szerint a 17. századi nemesi politizálást az egyre fölértékelődő vármegyére gyakorolt főúri hatás tekintetében érdemes vizsgálni, s ez az, ami elindítja és később önálló pályára állítja a rendszerbe integrálódó köznemesi családokat.¹¹ Dominkovits mellett

⁶ *Tóth Hajnalka*: A Kanizsával szembeni végvidék Gyöngyösi Nagy Ferenc levelezése tükrében (1684–1690). Szeged 2013. A disszertáció imponáló forrásanyaga még nem jelent meg, itt olvasható: <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1437/4/TothH.disz.pdf> (megnyitás 2015. május 30.)

⁷ *Pálffy Géza*: Egy szlavóniai köznemesi familia két ország szolgálatában: A budróci Budor család a XV–XVIII. században. Hadtörténelmi Közlemények 115. (2002) 923–1007.

⁸ *Őze Sándor*: 500 magyar levél a XVI. századból. Csányi Ákos levelei Nádasdy Tamáshoz, 1549–1562. Bp. 1996.

⁹ A szécsényi seregszék jegyzőkönyve (1656–1661). (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 59.) S. a. r., az adattárát összeáll.: Szabó András Péter. A bev. tanulmányt írta: Pálffy Géza. Salgótarján 2010.

¹⁰ A kérdés két programműve: *Szekfü Gyula*: Servienek és familiarisok. Vázlat a középkori magyar alkotmány- és közigazgatástörténet köréből. Bp. 1912. és *Varga J. János*: Szervitorok katonai szolgálata a 16–17. századi dunántúli nagybirtokon. Bp. 1981. Az első magyar udvartörténeti nagymonográfia: *Koltai András*: Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén. S. a. r.: Arató György – Nemes Gábor – Vajk Ádám. Győr 2012. A probléma részletes historiográfiája: Uo. 8–14.

¹¹ L. különösen *Dominkovits Péter*: A petőházi Zeke család a 16–18. században. In: Vera (nem csak) a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére. Szerk.: Á. Varga László. H. n. [Debrecen] 1995. 15–21., *Uő*: Egy egy-generációs középbirtok és birtokosa: Kővér Gábor. Adalék Sopron vármegye XVII. századi birtokos társadalmához. Fons 9. (2002) Tanulmányok a 60 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. 273–303., *Uő*: Familiárisi szolgálat — vármegyei hivatalviselés. Egy 17. századi Sopron vármegyei alispán, gálosházi Récsay (Rechey) Bálint. Korall.

Gecsényi Lajosnak a Falussyak családi pályáját több nemzedéken át vizsgáló modellértékű, mélyfúrás jellegű publikációját¹² is meg kell említenünk, akár csak Hiller Istvánnak Eörsy Zsigmond Sopron vármegyei alispán szervitori jogállásáról írt tanulmányát.¹³ Ezek a tanulmányok a jómódú és vármegyei szolgálatot vállaló köznemesi famíliák többé-kevésbé eltérő pályamodelleket kínálnak, s nagyjából megegyeznek abban, hogy valamely főúri udvarban is szolgálatot vállaló alakokat mutatnak be, hangsúlyozva, hogy a nemesi vármegye éppen ekkor megszilárduló autonómiáját nem választhatjuk le a kor valós társadalmi-hatalmi viszonyairól, mert a vármegyék vezérkarának személyi összetételét vizsgálva végsősoron eljutunk a nagybirtokosok udvaraiig. Azoknál a családoknál, ahol az egyéni vagy családi fölemelkedés záloga a katonai karrier volt, szintén a generalátusokba vagy a szervitori körökbe való beépülést hangsúlyozzák a szerzők. A vizsgált csoportok abban is hasonlítanak, hogy mindegyiknek a tagjai több-kevesebb, s már az indulásnál fölhasználható nemesi vagyonnal vagy politikai tőkével rendelkeztek, tehát a *bene possessionati* rétegének legalábbis alsó kategóriájába tartoztak. Ezért ragadta meg figyelmet Pálffy Géának egy 16. század végi pápai főtisztról, Hatos Bálintról írt tanulmánya,¹⁴ amely a társadalmi mobilitás szempontjából ismeretlenebb szempontokat is sejtet. Hatos Bálint predialista, tehát partikuláris nemesként a katonai pályára lépve országos nemességet szerzett, és katonai karrierjében egyre előrébb lépve, családját is fölemelte. Halála után viszont családjának tagjai közül munkásságának nem akadtak folytatói. Így Pálffy azt a következtetést vonja le, hogy Hatos Bálintnak és a hozzá hasonló, társadalmilag bizonytalan alapokon álló tehetséges személyiségeknek egyéni tehetségük, rátermettségük, nem kevésbé erőszakosságuk és a megfelelő körülmények teremtette kedvező feltételek adtak módot a kiemelkedésre, de az általuk elért eredmények megtartásához hozzájuk hasonlóan céltudatos és rátermett utódokra lett volna szükség. Ezek híján a család nem tudott megkapaszkodni a politizáló és jómódú nemesség között, és legjobb esetben is visszasüllyedt — persze immár országos ne-

Társadalomtörténeti folyóirat 2. (2002: 9. sz.) 32–53., *Uő*: Egy 17. századi Vas vármegyei alispán: felsőkáldi Káldy Péter. In: Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. Szerk.: Mayer László – Tilcsik György. Szombathely 2003. 183–206., *Uő*: Földesúri familiáris, vagy megyei hivatalviselő? Bezeredy György soproni alispánsága (1655–1662). Fons 12. (2005) 127–161., *Uő* – *Bilkei Irén* – *Kapiller Imre* – *Molnár András*: Armálisok. Nemesi címerlevelek a Zala Megyei Levéltár gyűjteményeiből 1477–1898. Arrabona – Múzeumi Közlemények 43. (2005) 319–337., *Uő*: A Kürtössy család a 17. századi Sopron vármegyében. Adalék a megyei nemesség összetételéhez, változásaihoz. In: Memoria rerum. Tanulmányok Bán Péter tiszteletére. Szerk.: Oborni Teréz – Á. Varga László. Eger 2008. 143–155., ill. *Dominkovits Péter* – *Pálffy Géza*: Küzdelem az országos és regionális hatalomért. A Nádasdy család, a magyar arisztokrácia és a Nyugat-Dunántúl nemesi társadalma a 16–17. században. (1–2.) In: Századok 144. (2010) 769–792., 1085–1120.

¹² *Gecsényi Lajos*: Egy köznemesi család a 17. században (a Falussyak). In: Házi Jenő Emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. Szerk.: Dominkovits Péter – Turbuly Éva. Sopron 1993. 237–253.

¹³ *Hiller István*: Politikai környezetváltozás és alkalmazkodóképesség. Eörsy Zsigmond különös alispánsága Sopron vármegyében. Soproni Szemle 54. (2000) 5–18.

¹⁴ *Pálffy Géza*: Egy különleges nemesi karrier a 16–17. században. Hatos Bálint pápai vicekapitány és családjá története. Pápa 2005.

mesként — a partikuláris nemesség területileg korlátozott joggyakorlatába. A modell rámutat arra, hogy a vitézljő renden futó karrierok a hagyományos rendi struktúrában való gyors és kedvező fölemelkedés lehetőségeit tartogatták. Fölhívja továbbá a figyelmet arra a képlékeny határra, amelyet a nemesség és a jobbágyok között éppen a mezővárosi kiváltságolt félszabad rétegek vagy a nemesi jogaikban korlátozott partikuláris nemesség csoportjai nem engedtek megszilárdulni. Ennek a folyamatnak, vagyis a közties rétegek koraujkori mobilitásának a vizsgálata hozzásegít a vitézljő rend és a nemesség társadalmi szerepének megítéléséhez, a valóságoshoz közelebb álló történeti társadalomképnek a megformálásához.

Ezzel a gondolattal vágtam neki egy saját korában hasonlóan sikeres, folytatásában pedig hasonlóan leívelő pálya, Tuross¹⁵ Miklós kiskomári vajda, hadnagy és vicekapitány karrierje vizsgálatához.¹⁶ A módszer és a párhuzam adott, a helyzet azonban némileg különbözik. Tuross vélhetően mezővárosi parasztpolgárként, tehát jobbágyként kezdte karrierjét a Dél-Dunántúl legveszélyeztetettebb végvárában, Somogy megye egyetlen magyar kézen megmaradt, és oly sok somogyi famíliának menedéket adó erősségében: Kiskomáromban.

¹⁵ A szakirodalomban Turossnak, Turósnak és Túrósnak egyaránt átírt nevet a forrásokban döntően az első változatban találjuk meg. A név többféleképpen etimologizálható: a túros lovakat gyógyító személyt és a tejtermék-különlegességet előállító mesterembert is hasonlóan hívták. Analogikusan: *Mizser Lajos*: Családnevek Cserépfaluban (1700–1974). In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 41. (2002) 330., *Bogdál* [a cikkben tévesen *Bodgál!*] *Ferenc*: Kovácsok lógyógyítása. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 10. Annales Musei [!] Miskolciensis de Herman Ottó Nominati 10. (1971) 405., *Bálint Sándor*: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete I–II. Szeged 1976–77. 105. Közepesen gyakori névről van szó, korszakunkban egyaránt előfordul a Dunántúlon és a tiszánineni részekben. A név helyesírásához, megközelítőleges ejtéséhez és talán a család származásához is közelebb hoz Tuross Miklósnak Kiskomáromban 1646. december 10-én kelt, Bessenyei István főkapitánynak küldött levelén található pecsétábrája: a címerpajzs nélküli pecsétképen két szál virág között és T. A. [!] monogram alatt egy patkó és egy patkószög képe vehető ki (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [a továbbiakban MNL OL] Magyar Kamara Archivuma, Missiles E 204. Nr. 47. Tuross Miklós Bessenyei Istvánhoz. Komár, 1646. december 10. Ebből arra következtettek, hogy a pecsét tulajdonosa — vélhetően a nemeslevélben szereplő Tuross András — lócsizársággal, lógyógyítással, a túros állatok kezelésével is foglalkozott, legalábbis családjának ezt a mesterségét címerábrájában fönntartotta. Ennek alapján a vezetőknév mai alakja Túross lenne, és nem Túrós. L. még alapvetően: *Kázmér Miklós*: Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század. Bp. 1993. Túrós-szócikk.

¹⁶ Tuross nem ismeretlen a magyar koraujkor-kutatásban. Nevét elsősorban *Felsmann József*: Mányoki levelek a tizenhetedik századból. Bp. 1913. alapján szokták emlegetni — ennek kapcsán is *Szakály Ferenc*: Magyar adóztatás a török hódoltságban. Bp. 1981. 186. és *Uő*: Magyar intézmények a török hódoltságban. Bp. 1997. 191–193., 339.; *Molnár Antal*: Kiadatlan mányoki levelek a 17. századból. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum. 17. (2005: 1–2. sz.) 193–204. és *Uő*: *Molnár Antal*: A bátai apátság és népei a török korban. Bp. 2008. 34., 71., 129.; valamint *Pálffy Géza*: Egy különleges nemesi karrier a 16–17. században. Hatos Bálint pápai vicekapitány és családja története. Pápa 2005. 93. —, mint a dél-dunántúli hódoltsági adóztatás egyik rettegett figuráját. L. továbbá *Méhes Péter*: Egy végvár hétköznapjai. Élet a kiskomáromi várban Tuross Miklós vicekapitány (1642–1658) leveleinek tükrében. In: Hagyomány és megújulás. Életpályák és társadalmi mobilitás a végváriak körében. Szerk.: Veres Gábor – Berecz Máttyás. Eger 2008. 213–228. A lassan toposszá váló példa mögött szerintem meglehetősen egyszemélyű forrásanyag áll. A hódoltsági adóztatás kérdése mellé kíváncsnának Tuross személyese, alig-alig ismert levelei és részben földolgozott családi levéltára. Ezeknek alapján talán árnyalhatjuk a vérszomjas és kegyetlen portyázó hajdúként ábrázolt Tuross Miklós megítélését.

Itteni szolgálataért kapott nemességet ő és családja is, de a végvári élet keretei között maradván katonai karriert futott be, és nem kapcsolódott be a vármegyei életbe. Véleményem szerint ennek elsősorban anyagi okai voltak, azaz a nemesség megszerzésével csak saját „rendjén” belüli karrierjét tudta segíteni, de a katonai szervezettől független egzisztenciát nem sikerült kiépítenie. Mélyebbről jött tehát, mint a fent említett pályamodellek alanyai, és nem is jutott olyan magasra. Társadalomtörténetileg azonban jogosan úgy láthatjuk, hogy többet nyert, mint ők: a teljes kiszolgáltatottság állapotából indulva a képlékeny vitézi életben megalapozta helyi tekintélyét és anyagi biztonságát, majd erre építve országos nemességet szerzett, amely helyi társadalmában egyértelműen eredeti közege fölé emelte. Pályája vizsgálatával a vitézlő rend középrétegének a jobbágyi és kismanesi rétegekkel való intenzív kapcsolatára szeretnék rávilágítani, újabb pályamodelt kínálva a magyar köznemesség koraujkori mobilitásának kutatásához: olyan pályáivet, amely reményeim szerint hozzájárulhat a vitézlő rend és a rendi társadalom 17. századi történetének számottevően árnyaltabb ismeretéhez. E tanulmány keretei között eddigi kutatásom eredményeit ismertetem, megfogalmazva azokat a további — kötelező és lehetséges — kutatási irányokat, amelyek felé a közeljövőben el kívánok mozdulni. Így elsősorban Turossal karrierjéről lesz szó, mint a modell alapjáról, de a teljesség kedvéért fölvezetem örökösének eddig ismert pályáját is, hogy a turossi modell nemzedékeken átívelő hatása is lehetőleg láthatóvá váljék. Karrierjét nem élete főbb állomásai mentén dolgoztam föl, hiszen ekkor aligha hasonlíthatnánk össze családját követező nemzedékeinek történetével. A forrásokat a karrier szempontjából öt nagyobb problémakörbe csoportosíthatjuk: a származás kérdése, majd nemességszerzés–birtokgyarapítás–katonai karrier egymással összefüggő problémája után felekezeti hovatartozását járom körbe, végül két forrásból esettanulmányban mutatok rá környezetében elfoglalt helyére a marhakereskedelemben való részvétele és főkapitányával való viszálkodása kapcsán.

Turossal Miklós pályája társadalomtörténeti megközelítésben

Birtokszerzés, nemesség, katonai karrier

A család eredete és nemessége

Turossal Miklós családjának történetéről eddig egyetlen összefoglaló, népszerűsítő cikk jelent meg.¹⁷ Akárcsak ez, a Turossal foglalkozó összes többi rész tanulmány is magával Miklóssal kezdi el a család nemzedékrendjét. Homályos utalások szerepelnek a szakirodalomban egykorú följegyzésekre,¹⁸

¹⁷ Sörös Pongrác: A Turossal-familiáról. Turul 26. (1908) 27–30.

¹⁸ Sörös P.: Turossal-familia i. m. 27.; Dominkovits P.: Armálisok i. m. 330.

amelyek szerint Turos a jobbágyságból emelkedett ki, ennek folyamatáról és körülményeiről azonban csak közvetett adataink vannak.

Bár nincs rá közvetlen bizonyítékunk, Turos Miklósnak talán őse vagy ősének testvére lehetett az a Turos György kanizsai bíró, akinek az 1568. évi kanizsai urbárium szerint fél telke volt a nagy végvárvárosban, s akinek a neve mellé azt írták oda: „*most is a várban lakik és szolgáltatással tartozik.*”¹⁹ Kézenfekvőnek látszik az a föltételezés, hogy Kanizsa eleste (1600. október 20.) után földönfutóvá vált a család, s a legközelebbi erősségbe, Kiskomáromba vette be magát. Következő adatom ugyanis a Kiskomáromban szolgáló Turos Benedek föltűnése, aki 1633-ban nemeslevelet kapott II. Ferdinándtól;²⁰ ő Turos György kanizsai bíró fia is lehet, és — amint később kiderül — bizonyosan Turos Miklós apja vagy nagybátyja. Sörös Pongrác nyomán elterjedt az a tévedés, hogy Turos Miklós 1634-ben kapott nemességet. Ezt semmivel sem lehet igazolni, s minden bizonnyal csak azon a félreértésen alapul, hogy ebben az esztendőben hirdették ki Turos Benedek nemeslevelét a vármegye körmendi közgyűlésén, ebben az armálisban Turos Miklós neve azonban nem szerepel.²¹ Mégis kétségtelenül ugyanarról a családról van szó, mert a név és illetőség mellett a címer is megegyezik: csücsköstalpú társcsapajzsban (kék mezőben, zöld talajon) jobbra lépő, ágaskodó (vörös nyelvű) farkas jobbájában meztelen szablyát tart. Sisakdísz: koronán nyugvó, jobbra hajló, szablyát tartó levágott páncélos kar. Ezt a pecsétet használta Turos Miklós levelein és személyes iratain is 1636-tól kezdve.

Visszatérve a nemeslevélhez, azt a fölvetődő kérdést, hogy a család legismertebb tagja miért nem szerepel az armálisban, egyelőre csak egyféleképpen válaszolhatom meg: Turos Miklós már korábban nemességet szerzett, vagy nemesi jogokkal élt, amit birtokszerzései és tiszti karrierje — különösen a nemeslevélben szereplő rokonainak a forrásokból való „eltűnéséhez” viszonyítva — megerősítenek. Az armálisban kedvezményezettek — Turos Benedek és felesége: Sovány Erzsébet, valamint gyermekeik: Dániel, András, János — és Turos Miklós rokoni viszonyáról Miklós egyik misszilise árulkodik:²² eszerint állíthatjuk, hogy Miklós a címereslevélben szereplő fiúk testvére vagy unokatestvére volt. A kiterjedtebb rokonság vizsgálata a további kutatás főadata.

¹⁹ Szakály Ferenc: Kanizsa és uradalma a vár török kézre jutása előtt. In: Zalai Múzeum 4. Zalaegerszeg 1992. 21.

²⁰ A Királyi Könyvekbe nem vezették be. Armálisok. Nemesi címereslevelek a Zala Megyei Levéltár Gyűjteményéből 1477–1898. Szerk.: Molnár András. Zalaegerszeg 2004. 74.

²¹ Uo.

²² Turos András öcsém lován lővés esett, s ugyanott megholt, de magunkon, hála Istennek, semmi sem esett. — MNL OL P 1314 A herceg Batthyány család levéltára körmendi levéltára, Missiles (a továbbiakban MNL OL P 1314) Nr. 50236. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomárom, 1652. február 27.

Élete és katonai karrierje főbb állomásai

Leveli tanúsága szerint 1591 körül született, a hosszú török háború kezdetén.²³ Harmincegynéhány éves kora óta élt Kiskomáromban, 1622-1623 óta volt királyi szolgálatban.²⁴ Hogy mit csinált előtte, nem derül ki sem irataiból, sem leveleiből,²⁵ sem Batthyány Ádám eddig ismert följegyzéseiből, ez a dátum mindenesetre meglehetősen késeinek tűnik. Első fönmaradt írásán pecsétje még jobbra fordult, a címerpajzsban lebegő, szablyát tartó behajlított kar, a pajzs jobb felső sarkában csillag látható. A sisakdísz körül kivehető a T. M. monogram.²⁶ 1636-ban még keresztrel írta alá nevét, de biztosan tudott írni, mert még ugyanabban az évben saját kezű megjegyzést fűzött a korábban keresztrel és pecséttel szignált irathoz.²⁷ A lapalji, rendkívül csúnya írás gyakorlatlan írókézre vall. 1637. június 12-én már vajda volt.²⁸ 1638-ban keltezi első fönmaradt levelét Könczöl Mihállyal közösen. 1646. augusztus 12-én megbízott kapitány volt főkapitánya távollétében, annak ellenére, hogy a várban volt hadnagy.²⁹ 1647. január 26-án fővajdaként írta alá Batthyány Ádámnak küldött levelét, februárban ismét vajda és substitutus kapitány.³⁰ 1648. június 6-án már hadnagyként írja alá jelentését, június 27-én pedig ismét megbízott ideiglenes kapitány, s július 28-án is viselte még ezt a címét.³¹ Az 1651. augusztus 15-i kiskomáromi török ostrom idején mutatott hősiességéért a király vicekapitányi rangra emelte — mint egyik leveléből megtudjuk, Batthyány javaslatára.³² A tisztséget a fiatal Bessenyei László ellenében kapta meg. Bessenyei László Turos régi haragosának és előljárójának, Bessenyei István volt komári főkapitánynak volt a fia. Bár nem sokat tudunk Turos mozgásairól, utairól, az a tény, hogy az egyszerű hadnagy kapta meg a vicekapitányságot, és nem az ősi helyi nemes család sarja, azt bizonyítja, hogy Turosnak a maga

²³ 1651. augusztus 20-án írja: „az hat köröszttöt általléptem”. MNL OL P 1314 Nr. 50401. Turos Miklós és Czabaj [János] vajda Batthyány Ádámnak. Komár, 1651. augusztus 20.

²⁴ MNL OL P 1314 Nr. 50349. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1653. szeptember 8. MNL OL P 1314 Nr. 50349.

²⁵ Csak föltételezhetjük, hogy tőzsérkedéssel foglalkozott. Erre l. a megfelelő alfejezetet!

²⁶ MNL OL P 638. Nagyszigeti Szily család levéltára 5. doboz, 46./1. csomó. Későbbi címerének sisakdísze azonos korábbi címerábrájával.

²⁷ MNL OL P 638. Nagyszigeti Szily család levéltára 5.doboz, 42. csomó Nr. 2. Görögáli Battyányi László záloglevele Cegléd birtokról Turos Miklósnak. Kiskomárom, 1636. február 20.

²⁸ Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára [Pápa], III. 205. a. l. A kiskomáromi, majd zalaszentgróti református gyülekezet I. sz. anyakönyve (= DREL, kiskomáromi akv.) [L. n.] 1637. június 12-i bejegyzés.

²⁹ MNL OL P 1314 Nr. 110003. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1646. augusztus 12.

³⁰ MNL OL P 1314 Nr. 110010. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Komár, 1647. február 20.

³¹ MNL OL P 1314 Nr. 110025. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Komár, 1648. június 27. ill. MNL OL P 1314 Nr. 50289. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1648. július 28.

³² „Nagyságod az porbul fölvelt, s ezt az tisztet Nagyságod kegyelmességéből viselem” — MNL OL P 1314 Nr. 50317. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomárom prezídiuma, 1651. november 23; „vékon tisztem is az Nagyságod kegyelmes promotioja által ment végben” — MNL OL P 1314 Nr. 50373. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomárom, 1654. október 28.

közegében nagy tekintélye volt.³³ Bizonyára nem véletlenül hangsúlyozza ekkoriban,³⁴ hogy majdnem harminc esztendeje lakik Komárban: ez az állhatatosság és hűség kivételesnek számíthatott. 1653-ban megpróbált még egy kicsit följebb kapaszkodni: kérvényezte a generálisnál, hogy fizetését egészítsék ki tíz lóra, de legalább még két lóra valót utaljanak ki számára a kiskomáromi harmincad jövedelméből. Kérését Batthyány nem tudta teljesíteni.³⁵

Tudunk súlyosabb betegségeiről is: 1647. ősszel orbáncos volt, egy kézsebe fertőződött el;³⁶ 1650-ben „*soha nem volt súlyos nyavalya*” gyötörte, azt írja, „*csak az ágyban is alig találok helyemet*”. Betegségéből csak egy hónappal később kezdett felgyógyulni.³⁷ 1653-ban és 1654-ben köszvény gyötörhette, mert valamelyik „savanyúvíznél” tartózkodott egy vagy két hétig.³⁸ Tudjuk, hogy vesebetegségben halt meg,³⁹ 1655-ben emiatt már nem is kereskedhetett.⁴⁰

1655. május 7-én végrendelkezett.⁴¹ Végrendeletében feleségére, Nagy Ilna nemesasszonyra, valamint fiaira (Kristófra és Jánosra) és lányaira (Ilnóra, Katalinra és Zsuzsannára) hagyta mindenét. Lányai révén való unokáinak eltartásáról is gondoskodott. 1656. március 26-án halt meg Kiskomáromban. Március 31-én temették el nagy pompával, katonai tiszteletadás közepette lovasok és gyalogkatonák kísérték utolsó útjára, a kiskomári vár temetőjébe.⁴²

Egyenesen, de nem túl gyorsan fölívelő pályáról van tehát szó. Jellemző, hogy gyalogvajdává kb. 50 évesen nevezik ki, lovashadnagy 57 éves korában lesz, míg a vicekapitányságot 60 éves fejjel nyeri el. Mégis azt mondhatjuk, hogy egy élet leforgása alatt kezdeti közegéhez képest igen magasra jutott, nevét továbbvivő fiai pedig — amint látni fogjuk — már egy másik szinten érvényesültek, a szervitori és vármegyei struktúrában. Teljes élete a végvári kö-

³³ ... officium vice capitaneatus Kiskomaromiensis nequaquam Ladislao Besseney, ob eiusdem nimirum iuventutem et inexperientiam militarem, sed potius ... Nicolao T[ur]o[s] huius confinii equitum ductori conferendum ... — III. Ferdinánd király mandátuma Batthyány Ádám generálishoz. D. n. [1651. október 11–12.] – Pannonhalmi Főapátság Levéltára, Guary család levéltára, Időrendi iratok Nr. 423. A kinevezés dátumához vö. Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA), Kriegsarchiv, Zentralstellen, Wiener Hofkriegsrat, Hauptreihe (= KA ZSt HR), 304. Protokoll (Registratur) 159v. 55. szám, 162r. 80. szám!

³⁴ MNL OL P 1314 Nr. 50349. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1653. szeptember 8.

³⁵ MNL OL P 1314 50355. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kőszeg, 1653. november 25.

³⁶ MNL OL P 1314 50278. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Körmen, 1647. október 11.

³⁷ MNL OL P 1314 Nr. 50299. Turos Miklós gersei Pethő Lászlónak. Kiskomár, 1650. április 22. ill. MNL OL P 1314 Nr. 50300. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1650. április 22.

³⁸ MNL OL P 1314 Nr. 50357. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Savanyúvíz [Keszthely?], 1653. vasárnap [?], ill. MNL OL P 1314. Nr. 50368. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Komár, 1654. július 12.

³⁹ MNL OL P 1314 Nr. 50264. Turos János Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1656. március 31.

⁴⁰ L. 1655. szeptember 22-én kelt levelét: MNL OL P 1314 Nr. 50384. Turos Miklós Batthyány Ádámnak.

⁴¹ Testamentaria dispositio-ját közli *Sörös P.*: Turos-familia i. m. 28.

⁴² El nem mulattam, hogy Nagyságodat ne tudósítottam volna szegény Istenben elnyugodott atyámnak halála felől. Isten ez világból kiszólitotta 25. Martii reggel hat órakor, de nem pestisben, hanem az előbbeni nyavalyában, úgymint az arénábo. Ultima Martii eltemettük becsületesen, mind lovas, mind gyalog becsületesen kísérték trombitával, sípval, zászlókkal és dobokkal. — MNL OL P 1314 Nr. 50264. Turos János Batthyány Ádámnak. Kiskomárom, 1656. március 31.

zegben telt el, és halála napjáig tevékeny része volt a kiskomáromi hadigépezetnek. Életének a végvár nem egyik állomása volt, hanem életközége maga. A kiskomáromi katonaközösség egyik legállandóbb tagja és előjárója volt. Óriási helyi tekintélye és kapcsolatrendszere — amelyet vállalkozó szellemű, céltudatos és kitartó egyéniségének éppannyira köszönhetett, mint a kor és élete szintere által kínált kivételes karrierlehetőségeknek — révén nemcsak alárendeltjei megbízható és számon tartott előjárója volt, hanem működéssel összhangba tudta hozni családjá fölemelését is.

Halála legalább annyi megfejteti való, személyén túlmutató összefüggést takar, mint származása. Az ismeretlen közezből jött, mindvégig egy helyben maradó, s ezen a helyen legtöbb sorstársa számára elérhetetlen csúcsra jutó vitéz sikerének „titka” vonzó kérdéseket tartogat a kutató számára. Életrajzát a következőkben karrierjének egy-egy speciálisabb megközelítésével mutatom be.

A családi birtokok

A vitéztlő rend mobilitásának törvényszerűségeit leginkább talán úgy ragadhatjuk meg, ha föltérképezzük, miként törekedtek tagjai a nemesi-földbirtokosi életforma felé.⁴³ Turos Miklós családjának birtokpolitikája különleges, alapjaiban mégis jellemző példája e rend középrétege viselkedésének. Ebben az alfejezetben a Turos família birtokait csoportosítom, a maguk történeti egyességében kezelve az egyes jószágokat. A birtokszerző ős erőteljes, koncepciózus igyekezete és határozott birtokkormányzata olyannyira meghatározta a következő nemzedékek viszonyát a család ingatlan javaihoz, hogy szükségesnek látszik pályája tárgyalásakor áttekinteni utódai jószágpolitikáját is.

Hihetőleg nincstelen katonaként vagy hajdúként⁴⁴ kezdte pályáját. Nemesemberré válva személyében szabaddá lett, bár katonavolta a személyes szabadságot korábban is biztosította számára. Az igazi előnyt ezek után az jelentette, hogy nemesként könnyebben kaphatott időleges- vagy örökjogú földbirtokot akár dominuszától, akár zálog formájában bárkitől,⁴⁵ s ezt igyekezett is kihasználni: a vele közel azonos társadalmi helyzetű bajtársaitól vagy szomszédaitól szerzett hódoltsági jószágai mellett a hátországbán is tudatosan építette a főuraknak vagy a *bene possessionati* felső rétegébe tartozó uraknak vállalt szolgálatokkal nemesi jogállású birtokát, ez pedig a szervitori rendszer felé történő elmozdulásra mutat.

⁴³ Vö. *Varga J.*: Szervitorok i. m. 175–180.

⁴⁴ A fogalomhasználatra l.: *Végh Ferenc*: Egerszeg végvár és város a 17. században. Zalaegerszeg 2010. 96.: „A dunántúli szóhasználatban a katona a lovas, a hajdú pedig a gyalogos megnevezése volt.” Vö. a „Lóra katona, kapura hajdú, likra, nemesember!” szállóigévé vált, és a Dunántúl egyes részein gyermekmondókává torzult — l. *Együd Árpád*: Népi sportszerű játékok Somogyban. In: Somogyi Múzeumok Közleményei 4. (1981) 108–109. — mondással, amely a XVII. századi magyar várharcászat egyik legtömörebb összegzése is lehetne. Romlott, csúfoló jellegű variánsát *Dugonics András*: Magyar példabeszédek és jeles mondások. Szeged 1820. II. 73. is jegyzi, népszerűbben: *Tóth Béla*: A magyar anekdotakincs. Vál. és szerk.: Szalay Károly. Bp. 1986. 53.

⁴⁵ *Varga J.*: Szervitorok i. m. 178.

A zálogon szerzett hódoltsági részjóságok alkották birtokai zömét. A hódoltság felé nyitott mezejű kiskomáromi végházból rendszeresen eljártak adóztatni a szegénylegények akár Eszékig is.⁴⁶ A Kamara által kifizetetlen jövedelmük pótlására tizedeket béreltek,⁴⁷ és részben ezzel tartották el magukat.⁴⁸ A céltudatosabb végbeliek „közfeladatuk” ellátása közben magánjövedelmeik intézményesítéséről is gondoskodtak a végvidéki szokásjog sajátos törvényei szerint.⁴⁹ A Dunántúl legdélebbi végházából Turos maga is könnyen szemmel tarthatta a hatalmas dél-dunántúli hódoltságot és török domíniumot.⁵⁰ Első ismert birtokai éppen a hódoltság területéről valók.

1629-ben vagy 1630-ban vette zálogba Bucsányi Lőrinctől a Tolna vármegyei Nagymányokot.⁵¹ A falu a pécsi káptalan prépostjának legjelentősebb birtoka volt. Adóztatása a hódoltsági kettős-hármas domínium tipikus példája: a hatalmát érvényesíteni képtelen egyházi testület először bérbeadta az adóztatás jogát, a bérleti jog azonban kézről kézre vándorolva fokozatosan szinte „örökös” birtokjoggá alakult át egy kellően erőszakos új „bérlő” kezében. A Turos család fölemelkedésére jellemző, hogy Miklós halála után legkisebb lánya, a kalandos életű Zsuzsanna próbálja meg nem kevés sikerrel érvényesíteni „tulajdonjogát” a település fölött,⁵² de a 17. század végére már magának is törvényes oltalmat kell keresnie a végváriak fosztogatásai ellen — igaz, ebben sem

⁴⁶ Ez nemcsak egyéni ambíció kérdése volt, hanem kötelességük is. Kiskomáromban lakott Somogy vármegye egyetlen szolgabírája is. *Szakály F.*: Magyar adóztatás i. m. 231. Somogy és Zala Kiskomáromhoz tartozott, a közigazgatásilag Zalához rendelt Baranya adóját viszont a Zrínyi Miklós parancsnoksága alá tartozó Légrád vitte el. *Szakály F.*: Magyar intézmények i. m. 338–339. A kiskomári agglomeráció kérdéséhez l. még Tolna város tanácsának levelét Batthyány Ádámnak. *Szakály Ferenc*: Források Tolna megye XVII. századi történetéhez. In: A Szekszárdi Béni Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 4–5. Szekszárd 1975. 282. Turosnak a dél-dunántúli hódoltság felé „kirajzó”, részben hasonló eredetű, és egyéni vagy családi karrierépítés révén fölkapaszkodott köznemesekből álló, északnyugat-dunántúli vármegyei tisztikarokkal való viszonyáról egyelőre nincs elég adatom, bizonyos azonban, hogy a végváriak hódoltsági birtokszerzésének ők potenciális vetélytársai voltak. A további kutatások során talán sikerül a hazai kutatásban a Fördös, Gregoróczy, Torkos stb. családok pályatípusaival már fémjelzett problémakört összekapcsolnom Turos és közege hódoltsági birtokszerzéseivel. Vö. *Gecsényi Lajos*: Győr vármegye közigazgatása és tisztikara a XVII. században. In: *Uő*: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr 2008. 165–190.

⁴⁷ A somogyi egyházi tizedeket rendszeresen ők fölölték le: *Szakály F.*: Magyar intézmények i. m. 189. A bérletre l. még: *Molnár Antal*: A katolikus egyház a hódolt Dunántúlon. Bp. 2003. 102.

⁴⁸ *Szakály F.*: Magyar adóztatás i. m. 256–257.

⁴⁹ 1650-ben panaszkodik gersei Pethő László főkapitány Batthyány generálisnak arról, hogy a főkapitányi tiszte szerint neki járó tófi (Baranya vm.) adót távolléte alatt Turos hadnagy a maga számára beszolgáltatandó ajándékként fogadta el és tudatosította a rációkban. Gersei Pethő László Batthyány Ádámnak, Kiskomárom, 1650. május 20. MNL OL P 1314 Nr. 36725.

⁵⁰ Kiskomárom katonaságának ilyen jellegű jövedelmeit módszeresen áttekinti *Szűitek Róbert József*: Kiskomárom végvár szerepe a dél-dunántúli védelmi rendszerben. PhD-értekezés. Bp. 2008. Kézirat. 102–110. Itt is köszönöm a szerzőnek, hogy kéziratát és számos hasznos adatát lekötő szívesseggel rendelkezésemre bocsátotta.

⁵¹ A helysége és a nevével fémjelzett egyháztörténeti problémára l. *Felsmann J.*: Mányoki levelek i. m., valamint *Szakály F.*: Magyar adóztatás i. m. 1981. 187., ill. *Uő*: Magyar intézmények i. m. 186–201., és legújabban *Molnár A.*: Kiadatlan mányoki levelek i. m. 193–204., ill. *Uő*: Bátai apátság i. m. 25–72.

⁵² *Molnár A.*: Kiadatlan mányoki levelek i. m. 201.

marad el apja ügyességétől.⁵³ Turos legkorábbi birtokszerzései közé tartozik a kisbottyáni és görösgáli Battyányi János kiskomáromi kapitánytól 1634-ben 150 forintért szerzett Boldogasszony(fa) és a szintén tőle, 1636-ban 66 forintért zálogba vett Cegléd, mindkettő Somogyban.⁵⁴

A család föltételezett származási helyén és Kiskomárom fő hadműveleti területén — Dél-Zalában és főleg Somogyban — találjuk meg Turos Miklós legjelentősebb birtokait. Tudjuk, hogy volt háza a kiskomáromi hajdúvárosban vagy hóstáton, amely az 1651. évi török ostromban leégett.⁵⁵ Erről a házról egy 1694-ben kelt záloglevél is megemlékezik.⁵⁶ A somogyi birtokok között számon tartott elhagyott, vagy alig lakott településekről, prédiuumokról, telkekről legnagyobb — de nem teljes — számban egy 1657. évi följegyzés szól. Eszerint: Sárdon, Barátiban, Szabarban, Remetepusztán, Istócupusztán, Szentlászlópusztán, Mártonban, Csákányban, Vörsön, Csertőn, Berényben, Tótszentgeryen voltak Turos Miklósnak javai.⁵⁷ Ezeknek pontos adóértékéről nincs fogalmunk, annál nagyobb szerepük lehetett azonban a kémhálózat és az ezzel szorosan összefüggő kereskedelem szempontjából, intézménytörténeti összefüggésben pedig a hódoltsági magyar domínium és jogigény megtestesítői voltak. Turos Miklós birtokaként említik 1660-ban a ma Kaposvár toponári városrészeként ismert Rácszigetet,⁵⁸ ezen kívül Simonfalván, Kadarkúton, Kéren, Kaposapátiban, Eddén és Kércseligeten is voltak részbirtokai. Turos (unoka) öccse, András 1676-ban száz forintért zálogba vette Bakács Sándortól Füred falunak egy részét, majd a zálogba adó további 39 és fél forinttal terhelte meg a birtokot. Turos András 1689. augusztusban továbbadta a falut Csoknyai István kaposvári hadnagynak.⁵⁹

A Dél-Dunántúlon nagyrészt ez az a „birtokkomplexum”, amellyel a család a következő nemzedékekben is gazdálkodott. Meglehetősen szétszórta, ám így is jelentős jószágáról van szó, így nem meglepő, hogy sorsának alakulását a

⁵³ PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 313., 416. és 418.b. Itt s a továbbiakban a Guary lt. iratainak hivatkozásához — noha az iratanyagot a legfrissebb szakirodalomban az új számozás szerint idézik (l. pl. *Dominkovits P.*: Armálisok i. m.) — az eredeti, végig következetes és máig azonosítható, 18. századi levéltári sorszámokat alkalmazom, mert az új numerus-rendszer a 17. századi részeknél foghíjas és következtelen.

⁵⁴ MNL OL P 638. Nagyszigeti Szily család levéltára 5. doboz, 46. csomó, Nr. 1. és 42. csomó Nr. 2.

⁵⁵ *Müller Veronika*: A zalai végek mindennapi problémái a XVII. század első felében. In: *Közlemények a Zala megyei közgyűjtemények kutatásából 1978. Zalai Gyűjtemény 8. Zalaegerszeg 1978. 81–93., 89.*

⁵⁶ *Extractus ex quibus litteris familiam Turosianam concernentibus. Varia de bonis variis.* Nr. 27. PFL Guary lt., Időrendi iratok s. n.

⁵⁷ PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 321. A felsorolás alján: Ezeknek az adójok megyen ötfel: öreg Turossénak, Jánosnak, Christophorusnak, Guary Gergelynek és Horváth Mihálynak és Turos Zsuzskának.

⁵⁸ *Boros László*: Dorffmaister Somogyban. In: *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 5. Kaposvár 1974. 63.* Turos Miklós ekkor már négy éve halott volt. Jól mutatja ez, hogy nem rendszeres és a megszokott jogi keretekben jövedelmező jószágok voltak ezek. Ez az adat továbbá rávilágít vizsgálatom egyik alapvető problémájára is: Turos Miklós neve láthatólag még halála után is ismerősebbnek és a birtok hovatarozása szempontjából nagyobb garanciának hangzott, mint családjáé.

⁵⁹ *Végh Ferenc*: A szentgyörgyvölgyi Bakács család Somogy megyei birtokállománya a 17. században. In: *Somogy megye múltjából 38. Kaposvár 2007. 57.*

családi iratok alapján legalább részint nyomon követhetjük. Kiemelkedik forrásadottságainál fogva a fönti birtokok közül a Pusérffy-zálognak is nevezhető birtokcsoport:⁶⁰ 1653. szeptember 24-én a vasvári káptalan előtt Pusérffy Mihály Somogy vármegyei szolgabíró, a pécsi Redzsep szpáhi rabja fölvallotta ezeket a Somogy megyei jószágait Turos Miklósnak,⁶¹ hogy a fölvelt összeggel és Turos támogatásával rabságából kiszabadulhasson.⁶² Turos 1655. május 7-én végrendelkezett,⁶³ ennek értelmében legtöbb birtokát fiai kapták volna. Halála után, 1657-ben örökösei megosztottak,⁶⁴ és a Pusérffy-zálog nagyobb-részt két idősebb lánya: Ilona és Katalin családjának jutott. Férjük, Horváth — másképp Karapasics⁶⁵ — Mihály és Guary Gergely 1659-ben részben túladdott a Vas és Sopron vármegyéből nehezen kezelhető jószágon, más része még a 18. században is a Guary család kezén volt.⁶⁶

A föntiek közül két somogyi Turos-birtokról vannak még adatok. Az egyik Vörs,⁶⁷ amelyet Turos Récsey Mihálytól és feleségétől, Beke Judittól vett zálog-

⁶⁰ Csertő, Sárd fele, Simonfalván és Kadarkúton 6-6 telek, Csákány.

⁶¹ PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 284.

⁶² Pusérffy Mihály deák, Somogy vármegye adószedője és szolgabírája életéről készült esettanulmányomat terjedelmi okból nem foglalhatom ide. Rabságáról összegezve: 1645-ben vagy '46-ban — *Szily Jenő*: A kishottyáni és geresgali Battyányi család 1–2. Turul 30. (1912) 18–26., 64–72. szerint 1640-ben — került török fogságba, s vélhetően a pécsi várbörtönben halt meg Redzsep szpáhinak, Batthyány Ádám vele egyidejűleg sarcolt szökött foglyának rabjaként. Kegyetlen fogvatartója legkevesebb 13 éven át sarcolta és kínozta, a kiskomáromi tisztek — főleg Turos — Batthyányhoz írt levelei tele vannak az érte való könyörgéssel. Szily e levelek ismeretének híján megvádolja Turost, hogy a záloggal megcsalta a reménytelen helyzetben lévő Pusérffyt. Turos azonban aligha akart nyereszkedni párszáz forintos összeggel hajdani szomszédja és hivatali „kollégája” kárára, s Pusérffy sem hihette, hogy a zálog pénzértéke fogja megváltani a Batthyány által 3000 forintra sarcolt Redzsep kezéből, sokkal inkább Turos kapcsolataiban reménykedhetett. Szily adata szerint Pusérffy 1659-ben végrendelkezett a pécsi börtönben. A sors keserű fintora, hogy ezek szerint túlélte Turost, aki véleményem szerint igaz és talán egyetlen jóakarója volt.

⁶³ Testamentaria dispositio-ja: PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 288. Részben közli: *Sörös P.*: Turos-familia i. m. 28.

⁶⁴ Extractus ex quibus litteris familiam Turosianam concernentibus. PFL Guary lt. Időrendi iratok s. n. (Anno 1657)

⁶⁵ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (a továbbiakban: DRERL), Johannita Levéltár, Daróczy Zoltán genealógiai gyűjteménye (a továbbiakban: Daróczy-gyűjtemény), Turos cs. S. n. További kutatások tisztázzák majd, van-e valami köze ennek a névnek Kerpacsi István egerszegi kapitány családjához.

⁶⁶ Kaszás János és Antal Miklós kiskomáromi katona tett le érte 235 tallért. Az új birtokosok lakhelye világosan mutatja a birtok szerepét, jelentőségét, még inkább erre vall az, hogy egy évvel később Kaszás és Antal magához vette a birtokokat érintő leveleket, hogy egy pörben maguk védelmezhesék magukat. Bár a zálogjog szabályai szerint a zálogba adónak volt kötelessége minden pörpatvartól védelmezni zálogosát, a két katona biztonságosabbnak és célravezetőbbnek tartotta magát képviselni az ügyben. Említi legújabbban: *Dominkovits Péter*: Somogy vármegyei szolgabírók tanúkihallgatási jegyzőkönyvei, 1677–1678. (Forrásközlés.) In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 32. Kaposvár 2001. 83. PFL Guary lt. Időrendi iratok s. n. (1660. április 29.) Az eredeti fassionális: PFL Guary lt. Időrendi iratok s. n. (1659. május 29.) Kaszás és Antal egyébként személyesen is ismerte Turos Miklóst, mindketten föltűnnek Turos és Ropolyi Farkas hadnagy leveleiben 1650-től. Érdeemes megfigyelni, hogy mindketten a marhakaeskedés kapcsán kerültek a két tisztt látókörébe. Ropolyi levelei: Ropolyi Farkas kiskomáromi lovashadnagy Batthyány Ádámnak. MNL OL P 1314 Nr. 40086., 40103. Turosnál: MNL OL P 1314. Nr. 50301., 50310., 50403., 50326.

⁶⁷ Rácörsként és Vörsinámként is említik.

ba ismeretlen időpontban.⁶⁸ 1659-ben Récsey és felesége arról nyilatkozik, hogy nem tudják visszaváltani a birtokot, ezért meghagyják özvegy Turossné kezén,⁶⁹ akitől leányához, Tuross Zsuzsannához, majd a Guary családhoz került.⁷⁰ A másik Kér, amelyet Tuross Beke Zsigmonddal közösen bírt az 1640-es években.⁷¹

A Tuross család másik egybefüggő birtoktestét Wesselényi Ferenc nádortól kapta 1655-ben.⁷² Ennek egy részét már az 1660-as években zálogba vetették,⁷³ más része nyomtalanul tűnt el az örökösök birtokállományából.⁷⁴

Tuross Miklós élete nagyobb részében jobbágyokkal is csak hódoltsági birtokain rendelkezett, s leveleiből kiderül, hogy 1653 végéig maga szerzette jószágain magyar jobbágyságai nem is voltak,⁷⁵ csak rác telepesei, akiket többé-kevésbé tudott csak szolgáltatásokra fogni.⁷⁶ Éppúgy védelmezte azonban őket is, mintha állandó, magyar jobbágyságai lettek volna.⁷⁷

⁶⁸ A birtok hozományként került Récsey kezébe. PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 322.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Extractus ex quibus litteris familiarum Turossianam concernentibus. PFL Guary lt. Időrendi iratok s. n., 19. és 21. (1681 és 1688)

⁷¹ MNL OL P 1314 Nr. 50399. Tuross Miklós és Beke Zsigmond Batthyány Ádámnak. Komár, 1647. június 8. Beke Zsigmond korának jellegzetes, művelt deák-figurája volt. Személye a dominuszcsere, mint a vitélő rend sajátos jogszokása jelenségének szempontjából is érdekes Tuross pályájának összefüggésében. Életére l. *Koltai András*: Beke Zsigmond deák élete és műveltsége. In: *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Szerk.: Horn Ildikó – G. Etényi Nóra. Bp. é. n. [2005.] 531–546.

⁷² *Sörös P.*: Tuross-familia i. m. 28.: Hásságy, Üszög, Sáros, Hosszúhetény, Élesd és Berkesd (vagy azonosíthatatlan Békés). L. még *Szvittek R.*: Kiskomárom i. m. 105.

⁷³ Egy részük a Perczel család kezére került a visszahódító háborúk után. Vö. *Dobos Gyula*: Családi levéltárak repertóriumai. Segédletek III. Szekszárd 2001. 50., 71., ill. *Sudár Géza*: *Harc község krónikája*. Szekszárd 1999. 180.

⁷⁴ A fölszabadító háborúk utáni birtok-visszarendeződésről összefoglaló, társadalom-, gazdaságtörténeti és összehasonlító, statisztikai igényű monográfia még nem született. A Pest és Somogy vármegyei bene possessionatus elit és örökösei visszaszavargásáról van képünk *Szakály F.*: Magyar adóztatás i. m. és *Új*: Magyar intézmények i. m., ill. legújabban *Szijártó M. István*: A Diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792. Bp. 2005. *Új*: Nemesi társadalom és politika. Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről. Bp. 2006. esettanulmányai alapján. Heves, Nógrád és Pest vármegye analógiájára l. *Nagy János*: Pest–Pilis–Solt vármegye követői a 18. századi országgyűléseken. Szakdolgozat, ELTE BTK. Kézirat. Bp. 2009. (Köszönöm a szerzőnek, hogy rendelkezésemre bocsátotta kéziratát.)

⁷⁵ MNL OL P 1314 Nr. 50301. Tuross Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1650. május 11. és „mivel énnekem magyar falubeli jobbágyim nincsenek.” — MNL OL P 1314 Nr. 50310. Tuross Miklós Batthyány Ádámnak. Komár, 1650. május 16. Egyetlenegy, homályos kivétel tűnik ki az idevágó adatok sorából, egy Szabó János nevű jobbágy, említi: MNL OL P 1314 Nr. 110036. Tuross Miklós Viczay Ádámnak. Kiskomár, 1649. január 30.

⁷⁶ Általában Kiskomáromba hordták neki föl adójukat. MNL OL P 1314 Nr. 50310. Tuross Miklós Batthyány Ádámnak. Komár, 1650. május 16. A hódoltsági birtokjog kialakulását jellemzően illusztrálja Pethő László kiskomáromi főkapitány Tuross elleni egyik panasza: „Hogy az levelet elvégeztem vala, vevém elő az pécsi püspök regestromát, s azon rác, ki felől Tuross uram írt Nagyságodnak, az pécsi püspökséghez tartozandó Tótfő faluból való, csakhogy nem adtak nekem adót, hanem két idén hadnagy uramnak [ti. Turossnak] adtak valami csizmát, s azzal tulajdonította csak magának [ti. Tuross a falut], de bizony a' soha az őkegyelme jobbágya sem faluja nem volt, kit az itt való kalauzokkal is megbizonyítok, nekem pedig azért nem mondotta meg, hogy ne tudjak semmit is felőlök, de bizony nekem az, Nagyságos Uram, elég pénzemben áll.” — MNL OL P 1314 Nr. 36725. Gersei Pethő László Batthyány Ádámnak. Komár, 1650. május 20.

⁷⁷ 1655. június 7-én például Batthyány Ádám révén Esterházy Lászlótól követelteti vissza elhurcolt vőrsi rác jobbágyságait. MNL OL P 1314 Nr. 50377. Tuross Miklós Batthyány Ádámnak.

A családi levéltárban található iratok szerint a Tuross-névre a 18. század második évtizedében az örökösök még jogalapként hivatkoztak a somogyi jószágok tulajdonviszonyait firtató jogügyletekben, ezt követően azonban — a családi iratok közt legalábbis — a volt hódoltsági javak kapcsán ezzel a névvel már nem találkozunk.⁷⁸ Részben meggyökereztek ezekben a birtokokban az örökösök is, részben pedig — egyelőre igazolhatatlan mértékben, de minden bizonnyal — vissza- és átrendeződött a Balaton alatti újjászerveződő vármegegyék társadalma és birtokigazgatása, ami a végvári szokásjogon alapuló „domíniumokat” elsorvasztotta.

A hátországbán szerzett birtokokat tekintve másfajta stratégiával találkozunk. Ennek lényege a megyei birtokos nemességbe való bekerülés legkézenfekvőbb módjának követése: szervitori zálogbirtok szerzése. 1640-ben Tuross Miklós Nádasdy Ferentől 800 forintot zálogba vett egy malmot a Sopron vármegyei Répcemcske faluban,⁷⁹ a Csáva patak vizén. Ez a malom, a hozzátartozó nemesi telekkel és szőlővel a Tuross család legállandóbb birtoka, mondhatni székhelye lett.⁸⁰ Tuross 1648. február 26-án Ilona lányára hagyta micskei szőlejét,⁸¹ 1655. évi végrendeletében pedig a micskei birtok maradék részét fiaira testálta.⁸² A két fiú között a birtok úgy oszlott meg, hogy Kristóf kapta a nemesi telket,⁸³ János pedig a malomban építette ki lakását (bátyja halála után sikertelenül próbálta megszerezni sógornőjétől a *curialis fundust*⁸⁴). Tuross Miklós örökösének említett 1657. évi osztályában a malom Tuross Zsuzsanna és János közös tulajdonaként jelenik meg, a későbbiekből azonban nyilvánvaló, hogy valójában Tuross János kezén volt.⁸⁵ 1664-ben Nádasdy Ferenc meghosszabbítja „főemberszolgájának”, Tuross Jánosnak apjával kötött zálogszerződését, és megadja mindkét ágbeli örökösei javára a micskei malom birtokjogát, megengedvén, hogy 150 forint értékben építkezhessen is a malom területén. A malom birtoklásának föltétele, hogy a census felét Tuross évente megadja a grófnak. Annak ellenére, hogy ez nem teljesült, Nádasdy nem vette el szervitorától a jószágot, sőt: 1668. május 25-én kelt pátensében „*ingyen való jóakarattunkból*” elengedte neki az adót, de kikötötte, hogy Tuross évente köteles megjelenni udvarában, hogy a lékai tiszteknek szóló commissiókat elvigye, nehogy a malom szabad malomnak tartassék.⁸⁶ Az országbírónak a dunántúli

Komár, 1655. június 7.

⁷⁸ Extractus ex quibus litteris familiam Turossianam concernentibus. PFL Guary lt. Időrendi iratok s. n.

⁷⁹ Ma Locsmánd (Lutzmansdorf, A) része. A zálogról: MNL OL E 185. Inskripciók kötetek 6. kötet 179–180. lap: Keresztúr 1640. május 25. Hálásan köszönöm az adatot Fazekasné Toma Katalinnak!

⁸⁰ A családnak a dunántúli szervitori struktúrához való viszonyáról l. a köv. részfejezetet!

⁸¹ PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 422.

⁸² PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 288.

⁸³ Nádasdy Ferenc országbíró megerősíti a telek tulajdonában özv. Tuross Kristófné Szalay Erzsébetet. Pottendorf, 1666. május 28. PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 426.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ 1688-ban rendeződtek a tulajdonviszonyok, amikor János a sümegi kőház őt illető felét a hűgát illető 100 forintnyi micskei rész fejében átengedte neki. Sennyey István veszprémi püspök testimoniálisa, Sümeg, 1683. május 14. PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 431.

⁸⁶ PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 425., 428. és *Sörös P.*: Tuross-familia i. m. 29.

hatalmi viszonyok átrendeződésével járó tragikus kivégeztetése és vagyonelkobzása, illetve hatalmas birtokainak az Esterházy család kezére kerülése után⁸⁷ Turos János örökösei még legalább két nemzedéken át éltek a micskei jószágban, sorsuk azonban — bár a 18. századból nem rendelkezünk adatokkal — minden jel szerint rosszra fordult. 1688-ban Sopron vármegye a micskei „polgárok” instanciájára elfoglalt bizonyos kertet és földeket a birtokból,⁸⁸ 1691-ben pedig Esterházy Pál az 1655. évi XLVIII. törvénycikkre hivatkozva⁸⁹ visszakövetelte a birtokot.⁹⁰

Fontos megemlíteni azt a hét jobbagytelket, amelyet Turos Cziráky Ádám nádori ítélmestertől vett zálogba 300 forintért 1653. november 19-én Locsmádon.⁹¹ A hét telekhez tartozó szőlőt fia, János adta tovább sógorának, Kondoray Tamás vasvári prépostnak⁹² 1666. szeptember 12-én.⁹³

Turos Miklós fölüvelő pályájának meghatározó eleme volt Széchényi György veszprémi püspökkel (1648–1658) való kapcsolata.⁹⁴ Ennek legékesebb bizonyítéka az a kőház volt, amelyet a püspök 500 forintért püspöki székhelyén és két vármegye székvárosában, Sümegen juttatott neki.⁹⁵ A házban Turos halála után — a vélhetően eredendően is Sümegre vagy környékére való⁹⁶ — özvegye lakott legkisebb lányukkal, Zsuzsannával. Bár az özvegy 1668-ban még kizárta az öröklésből Katalin lányától való unokáját, Guary Miklóst, 1681-ben és 1688-ban Turos Zsuzsa nemcsak a sümegi kőházat és a hozzá tartozó, ill. máshonnan lévő Zala vármegyei javait,⁹⁷ hanem a Baranyában és Somogyban lévő jussát: Mányokot, Remetét és Vörsöt is az őt és anyját szegénységükben eltartó Guary-családtagokra hagyta.⁹⁸ Bár Turos János 1683-ban húga javára lemondott a sümegi házról, örökösei nem tekintették magukra érvényesnek a

⁸⁷ Vö. *Dominkovits P. – Pálffy G.*: Nádasdy család i. m., különösen 1118–1119.

⁸⁸ PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 419.

⁸⁹ Nyilvánvalóan a törvény 3. §-áról van szó: „...Annak hozzáadásával, hogyha az ilyen örökségek birtokosai, miután őket előbb megkeresték, a köteles adózásokat, a helyi szokáshoz képest, a földesurak részére teljesíteni nem akarnák, akkor azoknak a földesuraknak jogában álljon, azok ellenében a törvény szokott útján eljárni.” <http://1000ev.hu/index.php?a=4009> (letöltés ideje: 2010. november 29.)

⁹⁰ PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 417.

⁹¹ PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 424.

⁹² Kondoray Tamás zselizi apát, sárvári plébános 1656–1660, 1662–1666 és 1684–1690 között. 1667-ben már vasvári prépost volt. Meghalt 1690-ben, Sopronban. Családja tagjai a 17. században Vas és Zala vármegyében tűnnek föl, különböző katonai és egyéb szervitori tisztségekben. Vö. *Bedy Vince*: A pápoci prépostság és perjelség története. Győr 1939. 64., ill. *Koltai András*: Batthyány Ádám hagyatéka: Egy magyar főrend udvarának és vagyonának sorsa (1659–1662). In: *A Batthyányak évszázadai: Tudományos konferencia Körmenten, 2005. október 27–29.* Szerk.: Nagy Zoltán. Körment–Szombathely 2006. 133.

⁹³ PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 427.

⁹⁴ Bővebben l. a köv. alfejezetet!

⁹⁵ Akárcsak a Nádasdy-féle micskei malom esetében, pontos dátumot itt sem találtam, de föltételezem, hogy 1650 körül szerezhette.

⁹⁶ Vö. végrendeletének a sümegi szőlőre vonatkozó részével: PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 301. (1668. január 30.), részben közli: *Sörös P.*: Turos-familia i. m. 29.

⁹⁷ Badacsonyi és sümegi szőlő, szentgyörgyi és őrimagyaródsi gesztenyés, [badacsony]örsi falu fele.

⁹⁸ *Extractus ex quibus litteris familiarum Turosianam concernentibus.* PFL Guary lt. Időrendi iratok s. n., 19. és 21. (1681 és 1688)

megállapodást. A micskei malomban rezideáló unokája, Kőmíves — aliter Turóczi — Györgyné Turos Erzsébet ellen Turos Zsuzsa unokaöccsének, Guary Miklósnak özvegye, Simaházy Ferencné Lándor Erzsébet indított eljárást a sümegi házban lévő ingóságok eltulajdonításáért.⁹⁹

A teljesség kedvéért itt kell megemlíteni a család további Zala megyei részjóságait: a följobb megírt Wesselényi-féle nádori donáció részeként jutott hozzá Turos Miklós Németfalu egy részéhez is, ezen kívül pedig Garaboncon is volt egy kisebb résztelke vagy haszonvétele.¹⁰⁰

Királyi zsold és szervitori szolgálat

Kiskomárom 1566-ban kamarai kezelésbe került, királyi végházként katonái őfelsége zsoldosai voltak.¹⁰¹ Fölöttesük a Kanizsa ellen vetett végházak végvidéki főkapitánya, más néven generálisa — Turos korszakában Bánffy Kristóf, Zrínyi György, Nádasdy Pál (utóbbiak 1633-ig) és meghatározóan Batthyány Ádám (1633–1659) — volt.¹⁰² A tisztek a generálistól, vicekapitányi rang fölött a generális előterjesztésére, a király nevében a Haditanácstól kapták kinevezésüket és fizetésüket, fölöttesük pedig végső soron a Haditanács volt. Turos fönmaradt iratanyagának legjelentősebb része ebben a viszonyrendszerben helyezhető el, a Batthyány-levéltárban megőrzött missilis-alakú jelentései tiszti kötelességeit tükrözik. Turos azonban több lábon álló karriert épített föl, s ezzel megalapozta családjá fölemelkedését. Batthyányhoz és főkapitányaihoz írt leveleiben az erős végvári-katonai öntudat mellett más jellegű identitás nyomait is fölfedezhetjük.¹⁰³ Természetesen nemessége megszerzése után is elsősorban végvári tisztt maradt, ez azonban egyúttal megnyitotta előtte a szervitori struktúrába való beépülés útját is. Turos Miklós szervitori szol-

⁹⁹ PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 250. és 289. (1694-ből és 1698-ból.)

¹⁰⁰ *Sörös P.*: A Turos-familia i. m. 28., ill. MNL OL P 1314 Nr. 50289. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1648. július 28.

¹⁰¹ *Szvittek R.*: Kiskomárom i. m. 26–27. A zsoldos kifejezés értelmére, használhatóságára a következő fönttartásokkal: Uo. 99. Itt most elsősorban a királyi pénzen, központilag fizetett, ún. iratos katonákról és a hajdúkról van szó, nem pedig a várban lakó s a vár igazgatásában résztvevő, de a Haditanácsnak ilyen fokon alá nem rendelt helyi nemesrendű katonákról, az ún. „uraim”-ról. Erre *Varga J.*: Szervitorok i. m. idézett részein kívül l. *Szántó Imre*: A balatoni várak övezete a dunántúli védelmi rendszerben (1541–1690). In: Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 18. (1986) Veszprém 1987. 269–270., 278–279.

¹⁰² *Pálffy Géza*: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. (Minta egy készülő főkapitányi archontológiai és „életrajzi lexikonból”.) Történelmi Szemle 1997. 257–288., a fölsoroltak hivatalviselésére Uo. 280. A rendszerről legújabban *Pálffy Géza*: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Bp. 2010. 144–175.

¹⁰³ 1650. január 29-én arról panaszkodik Batthyánynak, hogy „Zrínyi gróf uram” hétszáz tallérral megkárosította. „... nemes szabadságomat únagysága nem gondolja, hanem mint egy polgárt, mindenütt úgy fog és úgy tart...” majd így folytatja: „... hiszen vagyon vármegyénk és törvényünk, ott keresse únagysága, ha adós volnék, fizetnék.” Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomárom, 1650. január 29. MNL OL P 1314 Nr. 50294. A vármegye törvényszéke előtt is valóban megfordult ügyei védelmében, l. generálisához 1654. október 12-én és november 11-én címzett levelét: MNL OL P 1314 Nr. 50372., Nr. 50374.

gálatairól nem áll rendelkezésre elegendő közvetlen adat ahhoz, hogy főúri familiárisként tekinthessünk rá, noha a szakirodalomban nem egyszer szervitorként jelölik meg.¹⁰⁴ Nehezíti a helyzetet, hogy a szervitori rendszer struktúrájának szabad átjárhatóságáról a 17. század első harmadából kevés pozitív adatunk van,¹⁰⁵ azt pedig tudjuk, hogy a szervitorok katonai szolgálata bármikor fölbontható megegyezésen alapult, s ezekről a jogügyletekről sok esetben — bizonyos időszakokban vagy főúri levéltárakban törvényszerűen — nincs írásos emlék.¹⁰⁶ Ennek ellenére mutatnak arra jelek, hogy Turos — ha szervitornak a szó megszokott értelmében nem tekinthetjük is — élete második felére valamiféle köztes állapotba jutott a végvári és a főúri szolgálatban álló vitézlő rend két népes csoportja, a végvári tiszti réteg és az udvari tisztségviselők „rendje” között. Fönmaradt missiliseinek nagy száma — és gyakran őszinte hűséget tükröző hangneme — alapján Batthyány Ádám szervitorának is vélhetnénk, erre vonatkozóan van azonban a legkevesebb közvetlen bizonyítékunk.¹⁰⁷ Nyomósabb érvek vannak a Nádasdy családhoz való kötődése mellett. 1647-ben lovat szerzett Nádasdy Ferencnek,¹⁰⁸ illetve tőle kapta 800 forintért répcemicskei jószágát, amely legalább négy nemzedéken át a család „főágának” tulajdonképpeni székhelye volt.¹⁰⁹ Ennek ellenére nincs bizonyíték arra sem, hogy Nádasdyval szorosabb kapcsolatban lett volna. Üzleti ügyei révén kötődött Zrínyi Miklóshoz is,¹¹⁰ ezt azonban nem tekinthetjük komoly kliensi viszonynak.

Annál érdekesebb Széchényi György veszprémi püspökkel (1648–1658) való kapcsolata, amelyből nem csak szép haszna, de személyes kára is kerekedett, méghozzá karrierje másik vonalán, a kiskomáromi alkaptányságban. A veszprémi püspök 1566-ig részben földesura és parancsnoka volt Kiskomárom városának és várának. Ebből — és közeli birtokaiból, pl. Egerszeg földesuraságából¹¹¹ — adódóan később is voltak gazdasági érdekeltségei és hadügyi kötelességei ezen a területen, amiből sok konfliktus keletkezett. Turos Miklós életének legélesebb ellenségeskedése — nem számítva a törökkel való, személyes viszonyként nehezen értelmezhető háborúskodást — Pethő László főkapitányval való viszálykodása volt, amelynek egyik eleme Turosnak a püspökhöz fűződő kapcsolata és az ebből adódó függelemsértés volt. Mindebből itt csak annyi érdekes, hogy ez a bizonyos függelemsértés szorosan összefügg a püspök

¹⁰⁴ Legújában *Dominkovits P. – Pálffy G.*: Nádasdy család i. m. 1118.

¹⁰⁵ Üdítő kivétel *Koltai András – Benda Borbála*: Batthyány Ádám földesúri familiája. [Elektronikus adatbázis] www.archivum.piar.hu/batthyany; 2015. június 11. A kérdés alapvető vizsgálata: *Varga J.*: Szervitorok i. m., és a legfrisebb, modellértékű összegzés a Nádasdyakról: *Dominkovits P. – Pálffy G.*: Nádasdy család i. m.

¹⁰⁶ *Varga J.*: Szervitorok i. m. 28–33.

¹⁰⁷ Érdekes lenne tudni például, milyen sűrűn volt távol a végvartól, s ezen belül a generálisnál mennyi időt töltött el. Ez utóbbit illetően leveleiből 1650 és 1654 között Batthyány és saját maga többszöri szándékáról, s mindössze háromszoros tényleges elmeneteléről értesülünk.

¹⁰⁸ *Szvittek R.*: Kiskomárom i. m. 120.

¹⁰⁹ L. a család birtokairól szóló alfejezetet!

¹¹⁰ MNL OL P 1314 Nr. 50294. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1650. január 29.

¹¹¹ Erre legújában *Végh Ferenc*: Egerszeg végvár és város a 17. században. Zalaegerszeg 2010, különösen 50–51.

szolgálatával. Nevezetesen arról van szó, hogy Turos a püspök borát mérette illegálisan a kiskomáromi hajdúvárosban, amiért súlyosan megbüntették. A püspökkel való jó viszonya a sümegi ingatlanban nyerte el jutalmát, és utóda-ira is kiterjedt, hiszen Széchényi későbbi utódja, Sennyey István (1659–1683) megerősítette Turos legkisebbik lányát, Zsuzsannát a ház birtokában.¹¹²

„Hideg pópista nevet nem érdemlettem” — Turos Miklós felekezeti váltása

„*Misemondani való gyertyája sincsen, szemérem ez kegyelmeteknek! Valamennyien hideg pópisták vagytok Komáromban. Ha én ezt tudtam volna, innend is régen küldtem volna gyertyát én az komári oltárra.*” — így korholta fővadjáját, Turos Miklóst Besseney István kiskomáromi főkapitány Pozsonyból, 1647. január 26-án írt levelében.¹¹³ Fölrója neki azt is, hogy távollétében még a főkapitányi jövedelmekből sem adnak ennivalóra a katolikus papnak. Turos rendkívül indulatos válaszában¹¹⁴ figyelmezteti kapitányát, hogy ne bántsa hitében, mert leteszi szolgálatát. „... *míg Svastics István be nem jött kapitányságra, addig ebéd s vacsora nálam volt, s mindenkor — hála Istennek — három tál étkem s egy pecsenye vagyon asztalomon, olykor több is, kit penig tudnak vitézek, magam azt soha meg nem ettem, hanem patert ebéden s vacsorán mindenkor hozzája ültettem, és így talánd hideg pópista nevet nem érdemlettem volna.*” Az 55. életévén túl járó katonatiszt soraiban nem is annyira a régi — „Svastics előtti” — idők nosztalgikus fölemlegetése ragadta meg figyelmemet, hanem a felekezeti váltásra való utalás.

Kiskomárom a dunántúli reformáció egyik legszilárdabb oszlopa volt.¹¹⁵ Presbitériuma a magyar reformáció legnagyobb alakjai közt számon tartott Kanizsai Pálfi János püspöki tevékenysége nyomán jött létre 1634-ben, az első végvári presbitériumok között. Pathai István által megkezdett, majd Kanizsai által folytatott, egyedülálló anyakönyve méltatlanul elfeledett forrása a 17. századi végvidék társadalomtörténetének.¹¹⁶ Mi sem jellemzi jobban a katonaközösség öntudatos kálvinizmusát annál a ténynél, miszerint a vár a mezővárosétól külön lelkészt tartott.¹¹⁷ 1636–37-ig, ákosházi Sárkány István főkapitány

¹¹² 1683. május 14. PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 431.

¹¹³ MNL OL P 1314 Nr. 6561. Besseney István Turos Miklósnak. Pozsony, 1647. január 26.

¹¹⁴ MNL OL P 1314 Nr. 110011. Turos Miklós Besseney Istvánnak. Kiskomárom, 1647. február 7.

¹¹⁵ Legteljesebben *Szvittek R.*: Kiskomárom i. m. 153–172. A végvári katonaközösségek felekezeti „politikájának” elméletéről l. *Óze Sándor*: A határ és a határtalan. Identitáselemek vizsgálata a 16. századi magyar ütközőzóna népességénél. Bp. 2006.

¹¹⁶ Vö. *Szvittek Róbert József*: Egyházi élet a kiskomári várban a 17. században. In: Történeti Muzeológiai Szemle: A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve 7. (2007) 33–47.

¹¹⁷ A várra, katonavárosra és jobbágyközségre tagolódk, ún. prezidiális mezővárosok — más néven végvárvárosok, nem tévesztendők össze az erődvárosokkal — fél évszázada Rúzsás Lajos által (A dunántúli védelmi vonal és a paraszt-polgári fejlődés a XVI-XVII. században. Bp., 1968.) fölvetett fogalmát Végh Ferenc újította fel Keszthely, majd Zalaegerszeg esettanulmányi vizsgálatával. Vö. *Végh F.*: Keszthely i. m. 117–120., *Végh F.*: Egerszeg i. m. 28–47. Kiskomárom esetében a modell árnyalható: *Szvittek R.*: Kiskomárom i. m. 17.

tány és tóti Lengyel Farkas vicekapitány haláláig a protestantizmus szinte akadálytalanul építkezett a vár falai között. A következő két főkapitány, Besseney István és gersei Pethő László azonban élesen szemben állt a reformáció mindkét nagy felekezetével, s igyekezett a katolikus vallást visszahozni az erősségbe. Kanizsai püspök és mindenkori utóda inentől csak a nehezen fegyelmezhető — igaz, református hite mellett nagyobbrészt végig kitartó — tisztikarra és legénységre támaszkodhatott, ami érzékelhető visszaesést jelentett a kiskomáromi református egyház életében.¹¹⁸

Az 1634. augusztus 26-án fölállított végvári presbitérium tagjai közé bekerült Turos Miklós vajda is. Hat évvel később, 1640. március 14-én a következő választáson ismét beválasztották a testületbe, a harmadik, 1645-ben fölálló presbitériumban azonban már nem találjuk nevét.¹¹⁹ Az anyakönyv adatait is érdemes megnézni: 1634. május 28-án keresztelte meg Kanizsai Pálfi János Turos Zsuzsannát, Miklós leányát. 1636. november 30-án Turos vajda neve az első az úrvacsorát vetteké között. A következő, felekezetére utaló említése már temetésére vonatkozik: az 1656. március 31-i bejegyzésbe beleírták, hogy „*pápista*”.¹²⁰ Mindezt összevetve Besseney főkapitánnyal történt idézett levélváltásának, illetve Széchényi György püspökkel való kapcsolatának ismertett adataival úgy gondolom, hogy Turos Miklós — egyelőre közelebről meghatározhatatlan időpontban — az 1640-es évek közepén megtért a katolikus egyházba, és kivonulva a végvárváros református egyházi életéből, nagyobb szerencsét kínálkozó szintre: a frissen katolikussá lett Nádasdy és a veszprémi püspök familiárisi rendszerének külső köreiből lépett. Az 1640 és 1647 közötti évekből levelezésében és családi iratai között nem találunk idevágó forrást. Besseney gúnyolódása azonban — „*hideg pápisták*” — két dolgot is sejtet: egyfelől a friss (és a tömény református közegben talán nem különösebben lángholó lelkületű), másfelől a csoportos felekezetváltásra utalhat.¹²¹

A kutatás jelenlegi állásánál még nem határozhatom be ennél pontosabban Turos felekezetváltásának okait, erre Nádasdyval és Széchényivel való viszonyának további vizsgálata adhatna fogódzót. Az azonban bizonyos, hogy a

¹¹⁸ *Szvitok R.*: Kiskomárom i. m. 161.

¹¹⁹ *Szvitok R.*: Kiskomárom i. m. 166–167.

¹²⁰ DREL, kiskomáromi akv. L. n.

¹²¹ Pethőnek, akinek köztudomásúlag sok konfliktusa volt a református sereggel, egy kétértelmű mondata kissé bonyolítja az összképet. 1651-ben, amikor megpróbált közvetíteni görögáli Battyányi László és Turos Zsuzsa házassági válságában, így jelentett a generálisnak: „Én az prédikátorjokkal külföldi prédikátorokat is hívtam, az itt való pápista papot is közükben küldöttem, sok emberséges emberekkel együtt, eleget törődtenek rajta, de semmi jóra nem vihették, erős esküvéssel megmondván, hogy őhöz bizony nem veszi (ti. Battyányi az elsőkött menyecskét).” — Gersei Pethő László Batthyány Ádámnak, Kiskomárom, 1651. április 20. MNL OL P 1314 Nr. 36793. Nem világos, hogy a nyelvtani birtokos kikre utal a „predikátorjokat” szóban. Vonatkozó egyház(jog)történeti föltárások híján elképzelhetőnek tartom, hogy a végház erkölcsi vagy egyházi vonatkozású ügyeiben a sereg határozott református identitásából következően, intézményes jelleggel is a református lelkész volt illetékes, adott esetben akár katolikus felek között is, ha a sereghöz tartoztak. Nem tartom elképzelhetetlennek, hogy Pethő a homályos fogalmazásmóddal — tkp. csúsztatva — akarta kinyilvánítani, hogy a vele ellenséges, reformátusságára adott sereg képében öllene föllépő Turost — felekezetváltása dacára is — csak afféle „hideg pápistának” tekintti.

lassan ismét katolikussá váló dunántúli főúri és *bene possessionatus* szervitori elit vonzó példát kínálhatott a föltörekvő, közegének határain túllátó tisztnek.

Turos Miklós a dunántúli marhakereskedelemben

A magyar főurak jelentős jövedelemkiegészítő vállalkozása volt a távolsági kereskedelemben való részesedés.¹²² Hatalmas összefüggő birtoktesteiken áthaladva a tőzsérek bizonyos „osztalék” ellenében védelmet és kedvezményeket kaptak az úr joghatósága alá tartozó polgári és katonai igazgatástól. A fő kereskedelmi cikkek, a bor és a szarvasmarha exportja mellett a Nádasdyak például sót, a Zrínyiek és Frangepánok mézet és ugyancsak sót, a Batthyányak gabonát és halat is exportáltak.¹²³ A jelentős haszonnal járó vállalkozások minél sikeresebb lebonyolításához igénybe vették az útbaeső végvári hálózat adottságait is, így alakult ki a katonai struktúrával párhuzamosan a helyben élő, azaz végvári vitezlő rend egészét átszövő kereskedelmi viszonyrendszer a főkapitányi tisztet viselő nagybirtokos és a helyi társadalom között, amit természetesen nem választhatunk el a katonai hierarchiának a viszonyt alapve-

¹²² Annak ellenére, hogy már Takáts Sándor fölhívta a figyelmet gazdaság- és társadalomtörténeti jelentőségére, a koraujkori magyar szarvasmarha-kereskedelemről korszerű összefoglaló mű nem született, bár a rendszer alapvető szerkezetét és működését Iványi Emmának, Makkai Lászlónak és Zimányi Verának a nyugat-dunántúli nagybirtokokra vonatkozó hiánypótló kutatásaiból ismerjük. Vö. *Takáts Sándor: A magyar tőzsérség pusztulása*. Budapesti Szemle [Új folyam] 62. (1926) 333–357., *Iványi Emma: Adalékok a XVII. századi marhakereskedés történetéhez*. Agrártörténeti Szemle 11. (1969) 486–489., *Makkai László: Zákány Péter mosonmagyaróvári tőzsérvévélti és kiadási naplója 1630–1639-ből*. Agrártörténeti Szemle 1. (1957) 255–310., *Uő: Die ungarische Viehhandel 1550–1650*. In: *Der Außenhandel Ostmitteleuropas 1450–1650. Die ostmitteleuropäischen Volkswirtschaften in ihren Beziehungen zu Mitteleuropa*. Hgb.: Bog, Ingomar. Köln–Wien 1971. 483–506.; *Zimányi Vera: Jobbágy Dániel rohonc-szalonaki provisor tisztartói működése (1634–1653)*. Agrártörténeti Szemle 3. (1959) 91–114., *Uő: Adalékok a Batthyányak XVII. századi marhakereskedésének történetéhez*. Agrártörténeti szemle 5. (1961) 60–84., *Uő: Veleence szarvasmarhaimportja az 1624–1647-es években*. Agrártörténeti Szemle 14. (1972) 387–397. A külföldi szakirodalomból az appaldátorok vonatkozásában is megemlítendő: *Pickl, Othmar: Der Viehhandel von Ungarn nach Oberitalien von 14. bis zum 17. Jahrhundert*. Stuttgart, 1979. In: *Internationaler Ochsenhandel (1350–1750). Akten des 7th International Economic History Congress Edinburgh 1978*. Hgb.: Westermann, Ekkehard. Stuttgart 1979. 39–81., ill. *Valentinitsch, Helfried: Der ungarische und innerösterreichische Viehhandel nach Venedig in der erste Hälfte des 17. Jahrhunderts*. Ein Beitrag zur Geschichte der staatlichen Exportpolitik. Carinthia I.: Zitschrift für geschichtliche Landeskunde von Kärnten 163. (1973) 213–247. A délre és nyugatra irányuló 17. századi dunántúli kereskedelmi hálózatokhoz l. még: *Gecsényi Lajos: Győr kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a XVII. században*. In: *Uő: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből*. Győr 2008. 255–270. L. még: *Kenyeres István: A magyarországi réz- és marhakereskedelemmel kapcsolatos nemzetközi hitelügyletek a 16. század második felében*. In: *A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*. Szerk.: Baráth Magdolna – Molnár Antal. Budapest–Győr, 2012. 209–221. Legújabban Tózsza-Rigó Attila hatalmas adatgyűjtésen alapuló monográfiája érinti több szempontból a koraujkori magyarországi távolsági kereskedelem problémáját: *Tózsza-Rigó Attila: A dunai térség szerepe a kora újkor Közép-Európa gazdasági rendszerében*. Délnémet, osztrák, (cseh-)morva és nyugat-magyarországi városok üzleti és társadalmi hálózatai. Miskolc 2014.

¹²³ Vö. *Benda Borbála: Főúri halkereskedelem a XVII. századi Dunántúlon*. Fons 6. (1999) 293. Táplálkozástörténeti összefüggésben *Uő: Étkelési szokások a magyar főúri udvarokban a kora újkorban*. (Archivum Comitatus Castriferrei 6.) Szombathely 2014. 75–137.

tően meghatározó tulajdonságaitól. A három részre szakadt ország társadalmának olyan összetartó kötelékét láthatjuk a távolsági kereskedelemben — különösen a marhakereskedelemben —, amelyet nem becsülhetünk eléggé nagyra. Az alföldi mezővárosok európai gazdasági szerepének vizsgálatában kiemelkedő helyet foglalhatnak el ezek és a nyugat-dunántúli nagybirtokrendszer, illetve a Kanizsa ellen vetett végházak társadalmának kapcsolatát vizsgáló kutatások.¹²⁴

Kiskomárom végháza nemcsak a honvédelemben és rabkereskedelemben, de a szarvasmarha távolsági forgalmazásában is tekintélyes szerepet játszott a Batthyányak „főlségterületén” a 17. század közepén.¹²⁵ Turos Miklós legkorábbi leveleiben is, már gyalogvajda korából nagyarányú marhaexportok részleteiről olvashatunk, s összevetve jelentéseinek idevágó, meglehetősen bőséges¹²⁶ adatait Batthyány Ádám tőzsérekkel való társulásairól vezetett számadáskönyvével,¹²⁷ azt látjuk, hogy a marhaexportban különösen érdekelt végbeli „szegénylegény”-réteg képviselőin belül is igen nagy számban jelenlévő kiskomári tisztek közül Turos Miklós volt az egyik legaktívabb közvetítője a Batthyány szárnyai alatt szervezett, olasz és bécsi irányú szarvasmarhaexportnak. Turosnak ez a kiemelkedő szerepe rávilágít nemcsak otthonának, Kiskomáromnak földrajzi helyzetéből adódó gazdaságtörténeti szerepére, de arra is, milyen struktúrákban érdemes egyszerre vizsgálnunk egy tartósan helyben maradó és érvényesülő, a végek társadalmának középosztályához tartozó vállalkozó figura pályafutását.

A hosszú török háború után a kereskedelmi útvonal-hálózat s ennek megfelelően a kereskedelemmel foglalkozó helyi társadalom is átrendeződött. Azt, hogy ebben milyen jelentősége volt a végvári középrétegnek, kiválóan tükrözi, hogy a távolsági marhakereskedelemmel járó hatalmas haszonszerzés lehetőségére éppen egy ilyen közegből jövő, kiemelkedett figura, Jobbágyi Dániel hívta föl ura, Batthyány Ádám figyelmét az 1640-es években.¹²⁸ Batthyány 1648-tól rendszeresen közvetített a külföldi kereslet és a hazai kínálat között: rész-

¹²⁴ Európai gazdaságtörténeti összefüggésrendszerében elhelyezte *Zimányi Vera*: Magyarország az európai gazdaságban 1600–1650. Bp. 1976., különösen 131–141. Döntően más szempontból közelíti meg a kérdést, de módszertana és forrásbázisa okán ismét meg kell itt említeni a legújabb magyar koraújkori gazdaságtörténeti monográfiát: *Tózsá-Rigó Attila*: A dunai térség szerepe i. m.

¹²⁵ Hogy mennyire fontos, létfontartó szerepe volt Kiskomárom esetében a marhaüzletnek, arról maga a főkapitány nyilatkozott így annak kapcsán, hogy a kanizsai oszmán helyőrség tagjai elragadozták a komári mezőről Ropolyi Farkas és társai 231 marháját: „Ha az vezér meg nem fenýéti öket, és az szegény emberek kárát meg nem adatja vélek, az kereskedés megszűnik Komárban, s bizony az végház állapotja is succumbáltatik. Nagyságod előtt, elhittem, ezek mind nyilván vadnak.” — MNL OL P 1314 Nr. 36829. Gersei Pethó László Batthyány Ádámnak. Komár. 1651. október 6.

¹²⁶ Leveleinek adatait csoportosítva — már amennyire függetleníthetjük őket egymástól — kiderül, hogy az állatkereskedelemtől több szó van bennük, mint a rabtartásról és rabforgalomról, a hírszerzésről vagy a vár állapotáról. Ennél többször csak a török hadmozdulatairól ír.

¹²⁷ Közli: *Zimányi V.*: Batthyányak marhakereskedése i. m. 66–84.

¹²⁸ *Zimányi V.*: Jobbágy Dániel i. m. 101. 1642-ben Batthyány még csak érdeklődött a távolsági marhakereskedelm iránt — írja Zimányi másutt —, föltételezve, hogy nincs benne üzlet. Turos leveleiben ugyan már 1638-ból is találunk Batthyánytól érkező megrendelésre való utalásokat, de az adatok igazi tömege csak 1647-től jelentkezik a vizsgált forrásanyagban.

leges vámmentességet adott a vele szövetkező tőzséreknek, kereskedőknek, amiért cserébe részesedést várt. A szakirodalom adatai szerint nemigen fektetett tőkét a vállalkozásba, csak az infrastruktúrát biztosította; ha mégis saját pénzét adta hozzá — ami az eddigi adatokkal ellentétben kutatásaim szerint mégsem ment ritkaságszámba¹²⁹ —, szintén nem veszíthetett.

Batthyáynak kettős kapcsolatrendszere volt: egyfelől maguk a hódoltsági nagykereskedők keresték meg, másfelől a végvári katonák is rendszeresen szállítottak neki.¹³⁰ A hódoltságiak minden pár marha után egy tallérnyi kijárárpénzzel vámolttattak meg, a végváriaknak ezt nem kellett megfizetniük.¹³¹ Az ország határát átlépő csordák két forrásból tevődtek össze. A marha részben igen messziről érkezett Batthyány érdekkörébe, részben azonban helyi állományból „rekrutálódott”.

A helyi, vagyis Somogy, Baranya, Tolna, Fejér megye területéről származó, gyakran töröktől — akár hitelben — szerzett marhát¹³² a dél-dunántúli hódolt tőzsér „polgárok” szedték össze és hajtották át Kanizsa környékére.¹³³ Ezzel télen, januártól kezdve is kereskedtek, s leginkább Pünkösöd után értékesítették.¹³⁴ A Pünkösöd utáni nyári időszak az alföldi marha értékesítésével telt

Jobbágyi Dániel 1648-ban is biztatja még urát: „kár nem eshet benne”, hiszen csak közvetítik az árut. Vö. *Zimányi V.*: Batthyányak marhakereskedése i. m. 60–61.

¹²⁹ *Zimányi V.*: Batthyányak marhakereskedése i. m. uo. Turos levelei a Zimányi által vizsgált számadáskönyvvel ellentétben arról árulkodnak, hogy Batthyány közvetve vagy közvetlenül, de rendszeresen juttatott egy-két száz forintot marhavétel céljából Turosnak és a komári tiszteknek, amit a Zimányi által is idézett egy híján 500 forinthez hasonlóan megtérítettek neki, ha nem tudtak elegendő marhát találni. Batthyány tehát — ha saját pénzével nem is — saját marhájával mégis tőkét fektetett a vállalkozásba. Turos 100 tallért kér marhára: MNL OL P 1314 Nr. 50307. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomárom, 1651. március 1. és MNL OL P 1314 Nr. 50342. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomárom, 1653. május 24. 1653-ban 600 (!) forintot kér készpénzben: MNL OL P 1314 Nr. 50349. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomárom, 1653. szeptember 8.

¹³⁰ Turos a közvetített marha mellett rendszeresen kínálja saját marháját is, néha — számunkra, utólag — elválaszthatatlanul a többtől. 1649. január 5-én jelenti, hogy 220 ökre van, párját 34 tallérért adja: MNL OL P 1314. Nr. 50292. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomárom, 1649. január 5. Május 30-án 600 marhát mond magáénak közösen Karátson Tamással: MNL OL P 1314. Nr. 110028. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomárom, 1649. május 30.; 1650. január 29-én arról panaszkodik, hogy Zrínyi Miklós és gersei Pethő László megkárosította 700 (!) forinttal — nyilván nem térítették meg marhája árát: MNL OL P 1314 Nr. 50294. 1652. május 24-én arra kér pénzt, hogy 102 marhából álló gulyáját földuzzassza, itt tehát saját tulajdona összekeveredik Batthyányéval: MNL OL P 1314 Nr. 50342.

¹³¹ 1649-től van rá adatunk, hogy a főúr mégis megcsapolta katonái kereskedelmét, de ekkor is csak a felét kellett fizetniük a hódoltságiak kijárárpénzének. *Zimányi V.*: Batthyányak marhakereskedése i. m. 60–61.

¹³² MNL OL P 1314 Nr. 28162. Lábodi János kiskomári városi főbíró „és az egész Kiskomár városi polgári rend” Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1647. július 17. MNL OL P 1314 Nr. 28162.

¹³³ Ha errefelé nem volt elég marha, tavasszal is hoztattak kisebb tételekben a Dél-Alföldről, ez azonban gyakran váratlan akadályokba ütközött, pl. a rossz takarmányú tél miatt a marha soványan nem bírta az utat, vagy útnak sem indították aratásig, mert gyöngeségében körömfájása volt. MNL OL P 1314 Nr. 110027. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomárom, 1649. május 30.

¹³⁴ 1649. május 19-én írja Batthyáynak, hogy pünkösöd után két héttel megáruhulhatnak az olasszal: MNL OL P 1314 Nr. 110026. 1650. május 11-én pünkösödre ígéri marháját az eladási pontra: MNL OL P 1314 Nr. 50301. Egy héttel később már egy hetes késéssel számol: MNL OL P

el, az őszi hónapokban pedig, október végéig ismét a helyi érdekű marhakereskedelem üzleteit kötötték. Batthyány maga is rendelt tisztjei által uradalmi céljaira szarvasmarhát,¹³⁵ de ő közvetítette az évente legalább kétszer jövő olasz és osztrák kereskedőknek a vitézek saját jövedelmét gyarapító marhaállományt is.¹³⁶ A szegénylegények nem bíztak meg a fölvásárlókban — ahogyan ők sem bennük. A kereskedő rendszeresen elkésett a megbeszélte időpontról, s ezzel akaratlanul is nagy károkat okozott a török fosztogatásával szemben védetlen, fölhízlalt és lassan mozgó csordákat féltő vállalkozó végváriaknak.

A pünkösdi vásárok és az aratás után Turosek már az augusztus végi, szeptember eleji marhahajtási „hullámot” szervezték, ekkor érkeztek a „mező-ségi”, azaz alföldi marhaszállítmányok. Október közepén már veszteséges volt az Alföldről marhát hozatni, bár voltak, akik az éppen emiatt megnövekvő keresletet kihasználva megkísérelték.¹³⁷ Ez azonban nem volt általános. A nagyobb távú kereskedés évszaka után a szegénylegények alkalmi vállalkozásként néha újabb csordákat verettek össze dél-dunántúli tőzséreikkel, s ezeket is eladatták Batthyányval a nagykereskedőknek.¹³⁸

Az új céljaira eladott barommal¹³⁹ sem jártak rosszabbul, mint ha exportra terelték össze a marhát. Batthyány 1648-49-ből fennmaradt számadáskönyvének kiskomári „*kereskedő emberekkel*” tele lévő rovatainak adatai szerint évente többször is hajtottak föl Körmend és Csákány környékére 100-150 barmot, amibe hajtóik megbízói, a kiskomári katonák jelentős, akár háromezer forintos tőkét fektettek. Ez általában mindenestül megtérült, és némi csekély nyereséget is hozott.¹⁴⁰ Föltűnő, hogy Turos jóval többet nyert kevesebb marha

1314 Nr. 50310. Június 1-jén már pontos dátumot közöl, hogy pünkösöd utáni szerdán indítja útjára a barmot, amely négy nap alatt, szombatra ér Légrádra: MNL OL P 1314 Nr. 50302. Ehhez persze nyilván hozzájárult az 1640-es évek végének szűk terméshozama is.

¹³⁵ Turos és Könczöl vajda 1638. július 22-én (mögleghetősen kései hajtás volt ez már) pontosítást kér Batthyánytól, hogy a megrendelt 26 db marha szántatni vagy mészárszékre való lenne-e: MNL OL P 1314 Nr. 50271.; 1649 első napjaiban Batthyány már rendelt 100 ökröt Turostól: MNL OL P 1314 Nr. 50293.

¹³⁶ Nyilvánvalóan azért, mert a fölvásárló nagy tételben vásárolt.

¹³⁷ Pl. Ropolyi Farkas vagy Battyányi László kiskomáromi katonák, az előbbi 1654-től lovashadnagy, az utóbbi a várban lakó nemesember volt, egyébként Kiskomárom volt kapitányának, görösgáli Battyányi Jánosnak fia és Turos veje.

¹³⁸ Turos különösen aktív volt 1653. ősszel. Szeptember 8-án 600 forintot kér urától marhavásárlásra (ezek szerint volt is mit megvenni: MNL OL P 1314 Nr. 50349.), 25-én arról számol be, hogy vett 90 ökröt, és kéri Batthyányt, értesítse „az olaszt” (MNL OL P 1314 Nr. 50352.). Október 12-én a barom már felúton volt Komár és Körmend közt, a Farkas-erdőn, ahonnan sürgősen el kellett vinni a sok tolvaj miatt (MNL OL P 1314 Nr. 50354.). November 25-én Kőszegről kelt levelében már azt ígéri urának, hogy hazaérve összehívja tőzséreit, és jelenteni fogja, mennyi eladó marha van még Komár körül (MNL OL P 1314 Nr. 50355).

¹³⁹ Nem különítem el az eladott szarvasmarha különböző csoportjait, noha világos, hogy az ökröknek és a heréletlen marhának vagy a tehénnek más-más értéke volt. Az ökrön kívüli változatokra szolgáló megnevezések következetlenül fordulnak elő a szövegben abból a szempontból, hogy gyakran nem emlegetik külön az egyes csoportokat, így az arányukkal jelen keretek között nem foglalkozhatom.

¹⁴⁰ 1648. június 12-én Battyányi László 2574 Ft-ot adott ki az ökrök áráért, a tíz hajtó ellátására, a maga költségére (tehát személyesen adta el árúját!), a vámra, a vasvári és a nádasi erdőbérre (vagyis Vasváron és Nádason a földesúr, föltehetőleg a Darabos család erdejében való megszállásért fizetniük kellett). Hiába kérték Batthyány közbenjárását, hogy a vámokat és az

után, mint „kollégái”: Gálfi András komári tőzsérrel szövetkezve 1648. júliusban 84 ökröt hajtott föl, amelyből két párat nem is tudott eladni, és még így is 44 forint 1 dénárnyi haszonnal térítette meg pénzét. 1649-ben már januárban 200 ökre volt,¹⁴¹ s emellé vett ura megbízásából még százat májusban.¹⁴² A számadáskönyv szerint ebben az évben 146 barmot adott el. Leveleiben azt írja, hogy az ökor párját — más szóval bokrát — 34 talléron adja, de a számadáskönyv bejegyzései szerint 132 ökörért páronként 29 tallért kapott, 14-ért pedig páronként 17 tallért;¹⁴³ egy forintnyi kijárópénzt adva páronként Batthyánnak, 1960 forintot kapott vissza marhái árából. Ha páronként 25 forintért vásárolta össze a marhát, 135 forintnyi nyereséget könyvelhetett el. Ezen kívül még 28 marhát eladott valamikor a számadáskönyv szerint, de ezt elfelejthették elkönyvelni, csak följegyezték, hogy véletlenül összekeveredett Járdi András komári vitéz marhájával.

Turosnak nem ez lehetett az egyetlen vállalkozása 1649-ben, mert a 132 marha eladását nyugtázó bejegyzés után azt olvashatjuk, hogy a vele egy csoportban lévő kereskedők közös üzletéből befolyó summából majdnem ezer forintot fölvelt.¹⁴⁴ Ha elfogadjuk Zimányi Vera azon kijelentését, hogy ebben a két évben Batthyány csak egyszer fektetett be saját tőkét a marhakereskedésbe, vagyis Turos itt nem előleget vett föl a következő üzlet megkötésére Batthyánytól, hanem saját nyereségét vette el, más magyarázatot nem adhatunk erre a hatalmas összegre, mint hogy Turost egyéb vállalkozásai révén illette meg az a 758¼ forintnyi különbség, ami a számadáskönyvben szereplő üzletnek általunk kiszámított nyeresége (132 ökör után 198 forintos haszon) és valós részesedése között fennáll. Hatalmas pénzüsszegről van szó, de Turos kapcsolatainak ismeretében (azaz inkább csak sejtésével) ezt az adatot nyugodtan elfogadhatjuk valóságosnak. Ezeknek a kapcsolatoknak a kiterjedtségéről sokat sejtetnek 1649. január 5-én kelt levelének azok a sorai, amelyek szerint Turos legalábbis 1624-25 óta kereskedett marhával.¹⁴⁵

erdőbért a közbeeső földesurak elengedjék, így a 113 tallérnyi nyereség négy részre oszolván fejenként 28 tallér 37 dénárt jövedelmezett. (Ezek szerint ketten voltak még Battyányi mellett, mert egy rész az úré volt, valamint 16 ökröt előre ki is vett az egész gulyából.) Ropolyi Farkas, aki messzebbre hajtotta ennél több marháját, s szintén személyesen kísérte gulyáját, nem nyert ennyit vállalkozásán, mert több belső vámot kellett megfizetnie Kapronca felé menet. Így majdnem 3400 tallérnyi összköltsége megtérülésén fölül mindössze 12 tallér 90 dénárnyi hasznot húzott. Komárból még Bodor Pál, Csordás Ferenc, Antal Miklós, Simon Pál, Csabai György vajda, Járdi András, Kürtössy György, Kaszás Péter, Mészáros Mátyas és Korpách(i) (értelmezésem szerint, forrásainkkal összevetve Horpácsi) Péter szerepelnek a számadáskönyvben, illetve természetesen Turos hadnagy. A mezővárosból a prezídium bírása, Lábodi János és rokonai: András, István és Gergely, és a szintén nem várbéli Gálfi András szállított Batthyánnak marhát a számadáskönyv tanúsága szerint. Rajtuk kívül zömmel szentgróti katonák és alföldi tőzsérek nevei fordulnak elő.

¹⁴¹ MNL OL P 1314 Nr. 50293. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1649. január 5.

¹⁴² MNL OL P 1314 Nr. 110026. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Komár, 1649. május 19.

¹⁴³ Ez nagyon kevés pénz. A marha föltehetőleg rossz minősége miatt nem kellett a kereskedőnek, ezért írták oda tétele mellé, hogy „kihánt ökör”. Nyilván ezért is a gráci mészárosnak adta el egyenesen, s nem hajtatta messzebbre. Figyelemre méltó, hogy a gráci mészárosnak (horvát eredetű) magyar neve volt: Palkovics Mártonnak hívták.

¹⁴⁴ In summa tézsen az ökör 765. Tézsen az ára tall. 10 992 ¼. Vett föl ebben Turos Miklós tall. 956 ¼. — A számításához *Zimányi V.*: Batthyányak marhakereskedése i. m. 66–84.

¹⁴⁵ MNL OL P 1314 Nr. 50292. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1649. január 5.

A nyári hónapokban üzleteltek az alföldi gulyákkal, amelyeket Makóról, Hódmezővásárhelyről, Kecskemétről, Debrecenből, Ceglédről¹⁴⁶ hajtottak föl a kereskedők. A Dél-Alföld felől elsősorban nyugatra, észak-nyugatra hajtották a marhát,¹⁴⁷ a hosszú török háború után befagyott Baranya és Somogy megyei útvonalak helyett nagyobb kerülővel jutottak el Kanizsa környékéig. Buda alatt, sokszor Ráckevénél keltek át a Dunán, rendszerint „*Nagyboldogasszony napja*”, augusztus 15-e körül.¹⁴⁸ Egy-két héttel később Batthyáynak már pontos árajánlatot kellett tennie a megrendelőknek, tehát az árut Komár alatt átvevő „*polgároknak*” és vitézeknek, akik Komártól gondoskodtak a marha további hajtásáról. A munka nagyobb részét vállaló alföldi tőzsérek már azelőtt megkapták pénzüket, hogy a fő megrendelő, az olasz vagy bécsi kereskedő megérkezett volna, és kifizette volna a marha végső nagykereskedelmi árát. A közvetítőknek — vagyis a Kanizsa környéki jobbágyságnak és vitézlő rendnek, de magának Batthyáynak is — ezek szerint megfelelő tartalékokkal kellett rendelkezniük, hogy az üzletből ily módon minden vállalkozó megkapja a maga részét, nyereségét. Komár várának vitézlő rendje és városának „*polgársága*”, valamint személyesen a tisztek közül Turos vajda, később hadnagy s vicekapitány, Ropolyi lovaskatona, később hadnagy, Csabai György, Simon Pál és Borda György vajda élénk kapcsolatot tartott fenn a hódoltsági kereskedőkkel. A Batthyány-féle számadásokban föltűnő nevek, a Keresztes, Latos, Tót, Nagy, Baján, Kovács, Bölcskei és Szűcs család több képviselője közül a Keresztes, Nagy, Kovács és Szűcs nevű tőzsérekkel éveken át rendszeresen üzleteltek. Turos hódoltsági „*polgárok*” és más emberei révén Batthyánytól függetlenül is tartotta a kapcsolatot a „*mezőségekkel*”. Batthyány megbízásából ezért közvetíthetett a nagybirtok és a nagykereskedő között a tőzsérek megszervezésével. Már tavasszal, legkésőbb májusban tájékoztatta urát, érdemes-e a hódoltságból hozatni marhát, s ha elegendő mennyiségben várhatták, június végén, július elején követeik útján Komárban megállapodott az alföldi tőzsérekkel. Így az alföldi marhának szeptember közepére már az olasz vagy német kereskedőnél kellett lennie. Turosoknak nem egyszer kellett szinte kétségbeesve, szemrehányóan sürgetnie Batthyányt, hogy végre üsse nyélbe az alkut a fölvasárlóval, mert késő lesz, mire odaér a marha.¹⁴⁹ A marha sokszázas tételekben érkezett, a Kanizsával szemben lévő végházak területén a Rába menti kelet-nyugati kereskedelmi útvonalon hajtották kifelé, Alsó-Ausztrián át Észak-Itáliába, vagy föl Bécsnek, esetleg az Órségen át Légrad felé. Előtte azonban még Magyarország határán belül, általában Rábafüzes, Szentgotthárd, Csákány, Körmend környékén vagy Németújvár alatt eladták. Az eladási pontokon nem le-

¹⁴⁶ Már a 16. század közepén is jelentős marhahajtó települések voltak. *Szakály Ferenc*: Makó a török hódoltság idején. Makó 1993. 210. Az első három rendszeresen előfordul Turos leveleiben. A 16. század harmadik harmadában a rangsort a Csanád megyeiek vezették Makó és a környékbeli jelentős marhatartó települések közös szarvasmarhaállományának majdnem kétezres létszámával. *Szakály F.*: Makó i. m. 217.

¹⁴⁷ Vö. *Szakály F.*: Makó i. m. 218., 220.

¹⁴⁸ Ezt az időpontot említi Turos 1648. augusztus 23-i, Batthyányhoz címzett levelében. MNL OL P 1314 Nr. 50400.

¹⁴⁹ MNL OL P 1314 Nr. 50400. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Komár, 1648. augusztus 23.

hetett túl sok marhát fölhalmozni, mert nem volt akkora erdőség a környéken, amelyben jól el lehetett volna az állatokat tartani a csoportos elhajtásig. Ha elindult a hajtás, a tavaszi, nyári és őszi hónapokban sűrűn váltották egymást a szállítmányok, s nem egyszer találkozunk a fönnakadást elkerülni vágyó, árujukat féltő katonák olyan kérelmeivel, amelyekkel Batthyány által késleltetni szeretnék a máshonnan jövő csordákat.¹⁵⁰

Turos többször szól az általa általában csak „olasz”-ként emlegetett Carlo Miglio-ról. Többnyire elégedetlen és bizalmatlan az idegen kereskedővel szemben.¹⁵¹ Carlo Miglio appaldátorként a Batthyány- és föltehetőleg Zrínyi-uradalmak területén hatalmas nyereségre tett szert, megfelelő húsmennyiséggel látva el megrendelőit. A többtízszáz gulyaállomány hatalmas haszna elsősorban nem is Batthyánynál csapódott le, hanem a nagykereskedőknél, akik még tevétezték is ezt a magyar határvámok semmibe vételével. Carlo Miglio hajtásonkénti jövedelme meghaladta a hatezer aranyforintot.¹⁵² Rajta kívül csak néhány magyar érdekeltségű olasz kereskedőről tudunk, e néhány közvetítő tehát valóban szinte monopolhelyzetben volt.¹⁵³ Az ő föladatuk volt eljuttatni a magyar marhát a fogyasztóihoz. Az egyik legnagyobb fölvásárló Velence volt.¹⁵⁴

Batthyány Ádámnak tetemes haszna származott kereskedelmi vállalkozásaiból.¹⁵⁵ A tőzséreknek közel sem ekkora, de tekintetbe véve társadalmi pozíciójukat és ehhez szabott anyagi lehetőségeiket, meg kell állapítanunk: ők sem keveset nyertek. Különösen igaz ez a végvári kereskedő katonákra. Kiskomárom és Turos példáján igyekeztem bemutatni, hogy a végvárakra és uradalmakra alapozott kereskedelmi hálózat milyen hatalmas hasznot hajtott a vállalkozóknak és a közvetítő uraságnak egyaránt. Az országos konjunktúrába való bekapcsolódás jelentős társadalmi mozgatóerőt szabadított föl, aminek

¹⁵⁰ 1649. június 15-én kéri Turos Batthyányt, hogy igen nagyszámú gulyáját előbb fogadják Batthyány emberei, mint a Beöcskei nevű hódoltsági tőzsérét. MNL OL P 1314 Nr. 110028. Zimányi Vera idézi (sajnos év nélkül) Czegléd(i) Balázs szentgróti vajda hasonló tárgyú levelét, amelyben arra kéri Batthyányt, hogy a veszprémiek indulását késleltesse legalább egy héttel, mert a komári marhát nem lehet rejtegetni. *Zimányi V.*: Batthyányak marhakereskedése i. m. 62–63.

¹⁵¹ MNL OL P 1314 Nr. 110029. Turos Miklós Batthyány Ádámnak Körmen, 1649. augusztus 10.; MNL OL P 1314 Nr. 110034. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1649. október 15.; MNL OL P 1314 Nr. 50307. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. H. n, 1651. március 13.; MNL OL P Nr. 50312. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Komár, 1651. június 18.; MNL OL P 1314 Nr. 50362. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1654. június [n. n.], csütörtök [!], s más, följebb már idézett levelei.

¹⁵² *Zimányi V.*: Batthyányak marhakereskedése i. m. 64.

¹⁵³ Ilyen Petrus Martyr Curti és „az olasz Bexli”. Ez utóbbi 1649-ben tízezer forinttal volt adósa Batthyány Ádámnak. L. *Zimányi V.*: Batthyányak marhakereskedése i. m. 64., 82.

¹⁵⁴ Ugyancsak Zimányi Vera hiánypótló kutatásaiból tudjuk, hogy a velencei tanács vizsgált időszakunkban évente mennyi marhát engedett be a városállamba és dobott piacra szükségleteinek fedezésére. Ez a szám 1624 és 1647 között tizenháromezret és tizenkilencezer között volt. Biztosan állíthatjuk, hogy a Velencébe érkező marha kétharmada a 16. század második felétől már a Szent Korona országából származott. *Zimányi V.*: Velence szarvasmarhaimportja i. m. 388–397. Érdekesség, hogy Velence húsfogyasztása még így is csak néhányada volt a föltételezhető magyarországinak. Vö. még: *Sahin-Tóth Péter*: A velencei magyar marhaexport válsága a XVI–XVII. század fordulóján egy francia forrás tükrében. Fons 9. (2002: 1–3. sz.) 75–106.

¹⁵⁵ *Benda B.*: Halkereskedelem i. m. 301. A marhából évente 2000 forintot nyert, a halkereskedelemből pedig évente egy tisztartóját ki tudta volna fizetni.

köszönhetően a rosszabb anyagi helyzetű végvári katonaság is megkapaszkodhatott a lecsúszás és teljes deklasztálódás előtt. Az elemzett adatokból azonban az is kitűnik, hogy bármily sokat nyertek is egyes vállalkozásokon, mégsem mozgott sok pénz a rendszerben, a nyert összegeket vélhetően azonnal visszaforgatták a kereskedelembe, vagy földet béreltek, vettek rajta, mert az egyébként nyereséges vállalkozók állandóan hiteleket vettek föl.

Rendi vagy egyéni sérelmek? Turos Miklós és gersei Pethő László viszálykodása

„*Engemet nem kapitánynak, hanem csak kecskepásztornak tartanak, Nagyságod megbocsásson; Turos uram azokat annyira elámétotta, hogy se böcsületem, se kapitánynak való hiándékom vagy harmadom meg nem adatik tőlök. ... Az Isten soha ne adta volna meggondolnom vagy csak el is kezdenem az komáromi kapitányságnak sollicitálását, mert ekkoráig minden emberséges emberektől böcsületem volt ... ha Nagyságod eleit nem veszi, aztot mind elvesztem miattok.*”¹⁵⁶ — így dohogott Pethő László kiskomáromi főkapitány 1649 elején, amikor Batthyány előtt mentegőzött, hogy miért nem tájékoztathatja a parancsnoksága alá tartozó komáriak rabjairól (ugyanis eltitkolták előle zsákmányukat).

A kiskomáromi katonaközösség — a „sereg” — Turos emlékezete szerint¹⁵⁷ Sárkány István főkapitány halála után, Bessenyei István évei alatt került abba a méltatlan helyzetbe, hogy főkapitánya megsarcolja jogos szerzeményét. Bessenyei és Pethő egyaránt harmadot követelt a kótyavetyéből és a mindenkori rabokból, az őket megillető legényrészen és ajándékon túl. Bár 1647-ben a körmendi hadiszék eltiltotta Bessenyeit az előbbi kettőtől, igényüket nem vetették el,¹⁵⁸ s a Haditanácshoz, illetve a nádorhoz fordultak jogorvoslatért.

Turos és Pethő viszonya is a kiskomáromi főkapitány juttatásai és haszonvételei körüli vitában csúcsosodott ki. Pethő — bár többnyire nem Komárt lakott — különös vehemenciával követelte magának az állítása szerint mindig is a főkapitánynak járó harmadot a portyák zsákmányából, illetve a rabtartásból és a marhahajtás hasznából is.¹⁵⁹ A szegénylegények ezt indokolatlannak

¹⁵⁶ Gersei Pethő László Batthyány Ádámnak. Keszthely, 1649. február 14. MNL OL P 1314 Nr. 36671.

¹⁵⁷ Leveleiben legalábbis ezt hangsúlyozza, l. pl. Kiskomárom, 1647. február 7. P 1314 110011. Ezt *Szvittek R.*: Kiskomárom i. m. 112. is megerősíti.

¹⁵⁸ *Varga J.*: Szervitorok i. m. 109. A végvári kapitányokat a rabtartásból származó bevételből illető harmadrészre l. *Pálffy Géza*: A rabkereskedelem és rabtartás gyakorlata és szokásai a XVI-XVII. századi török-magyar határ mentén (Az oszmán-magyar végvári szokásjog történetéhez). Fons 4. (1997:1) 26-28.

¹⁵⁹ *Szvittek R.*: Kiskomárom i. m. 81., 112–113. Pethő úgy gondolta, hogy főkapitányi méltóságán esik csorba, ha ezek a járandóságai megszűnnek. Hogy mennyire nem (csak) egyéni, hanem rendi szembenállásról van szó, megmutatják saját sorai: „Nagyságod megbocsásson, de ne böcsülje fölül az hajdút az kapitánná! Én Nagyságodnak, míg élek, maradok hű szolgája, az hajdú szolgálatja pedig kicsin ideig ugyan állandó.” — MNL OL P 1314 Nr. 36671. Gersei Pethő László Batthyány Ádámnak. Keszthely, 1649. október 28.

tartották, így az egyik fél hajlíthatatlansága s a másik engedetlensége a generálisi intelem ellenére a végekre oly jellemző *ex-lex* állapotot hozott létre: ki hol kapta, ott marta el azt, ami éppen a keze ügyébe akadt, és alkalmasnak lát-szott a károk kiegyenlítésére.

A kiskomáromi vitézlő rendnek és Pethőnek ezen kívül vallási ellentéte is volt. A Szvitek kutatásai szerint zömében kálvinista kiskomáromi katonaság helyi egyházi és „civil” társadalmat is alkotva hiányolta a számára idegenként megjelenő főkapitányok szolidaritását. A kapitányok — Bessenyei és Pethő — nem laktak a várban, a komári javadalmakat ugyanakkor földesúrként is kezelték. Bessenyei és Pethő szempontjából nyilván más tétje volt az egész-nek: ők politikai és katonai karrierjük építésének egyik állomását látták a ves-zélyes, de rangos állás betöltésében, és ennek megfelelően nem tekintették hivatásuknak, hogy Komárban töltsék életüknek ezt a szakaszát, különösen Pethő, akinek idején a török támadások érezhetően eldurvultak, és Kiskomá-rom még inkább foglya lett saját földrajzi környezetének, a Balaton mocsará-nak. Ennek köszönhetően a sereg nem bízott meg főkapitányában,¹⁶⁰ s a tény-leges irányítás visszacsúszott a középső tiszti réteg markába.

Turos Miklós a vár egyik kétségkívül legrégebbi és legállandóbb katoná-jaként és a helyi társadalom előjárójaként e viszony meghatározó alakja volt. Annál is inkább, mert az ő eszköztárában a katonai és uradalmi jogrendszer kapaszkodóin kívül a vármegyei érdekérvényesítés lehetősége is szerepelt. A következőkben kettejük viszályának történetét vázolom föl.

Varga J. János azt írja, hogy a Pethő-féle harmadügy 1650-ben robbant ki. Bár Batthyány valóban ebben az évben rendelt el vizsgálatot a komáriak panaszára, Pethő László leveleiből föltűnik, hogy a kérdés már két-három év-vel korábban előkerült, mielőtt a jobb körülményekhez szokott Pethő 1648 nyarán belépett Komár kapuján. Pethő a társadalmi emelkedés ranglétráját járta, meglehetősen sikerrel. Komárba belépve azt kellett tapasztalnia, hogy a szinte gazdátlan erősség kapitányi jövedelmeit a tisztek megosztva kezelik, s közülük is kitűnik „szereptévesztésével” a legrangosabb, Turos Miklós had-nagy. 1648. október 2-án írja Batthyáynak: „...*Turos Miklós hadnagy megyen panaszolkodni Nagyságodhoz... Alázatosan kérem Nagyságodat, megértvén az dolgot, az kapitánságnak hivatalos tisztit neki nem engedvén, valami káromra való alkalmatosságot ne mutasson neki, tudván aztot jobban énnálamnál, hogy nem az hasznot, hanem az böcsületet nézem leginkább abban.*”¹⁶¹ A becsülettel persze együtt járt a haszon is, mert bár a békesség érdekében nemsokára meg-ígérte Batthyáynak, hogy „*azmi pediglen az harmadot illeti, bizony nem kívá-nom megvenni rajtok, s ne is adja Isten* — (utólagos betoldás: *hogy mindenestől megvegyem, mert az szegénylegényt szeretem, de*) — folytatja sirámain — *nagy-ságos uram, hogy ők öt-hatszáz forint nyereségből egy csizmát, vagy három négy*

¹⁶⁰ Legtömörebben Pethőnek az ostrom után kelt levelében jelenik ez meg. — MNL OL P 1314 Nr. 36820. Gersei Pethő László Batthyány Ádámnak. Kiskomárom, 1651. szeptember 14. A levélből kiderül, hogy Pethő úgy érezte, Batthyány is rossz szemmel nézi, és szemmel tartja, akárcsak Turossék.

¹⁶¹ MNL OL P 1314 Nr. 36670. Gersei Pethő László Batthyány Ádámnak. Keszthely, 1648. október 2.

*forint érő ajándékot adjanak, Nagyságod jó ítéletire hagyom.*¹⁶² Úgy látszik, a komáriak határozottan elutasították, hogy a megfelelő tiszteletköröket a békesség érdekében megfussák. Ezek szerint elvi ellenérzésük volt Pethő magatartásával szemben. Ez derül ki a fejezet elején idézett levélből is, amelynek apropója, hogy a távollévő kapitánynak sem Turos, sem más tisztek nem voltak hajlandók számot adni egy portya eredményéről, ezen belül a Pethőt különösen is érdeklő rablétszámról. A helyzetre jellemző, hogy Pethő legfőbb egy komári „barátja” révén tudhatta meg, mennyit nyertek a legények a vállalkozáson.¹⁶³ Batthyány utasítására ugyan visszament Komárba megbékélni beosztottaival, és új kapitányhoz méltó életet kezdeni a rábizott erősség falai között, de nem sok kedve lehetett hozzá, hiszen sem háza, sem istállója nem volt.¹⁶⁴ Másfél héttel későbbi levelében leírja békülésének eredményét: mindenkiel igyekszik megszerettetni, elfogadtatni magát, „*excepto Tuross uram*”, aki az engedetlenség fő bujtogatója volt.¹⁶⁵ Úgy tűnik, hogy a főkapitány jelenléte miatt Turos elesett a korábban használt haszonvételek jövedelmétől. A személyes ellenségeskedést ez gerjeszthette, hiszen amíg Besseney nem tartózkodott a várban, a tisztekre hagyta a főkapitányi jövedelmek kezelését, s így a konfliktus nem durvult el.¹⁶⁶ Turos a kocsmáltatás és a malomjog haszonélvezőjeként Pethő szemében jogbitorlóvá vált, főleg miután az utóbbi hazament Komárba, és nem tudta visszavenni ezeket a jövedelmeket.¹⁶⁷

Turos Pethőhöz írt leveleinek hangvétele sohasem sérti meg a köteles lojalitás szabályait, sőt 1650-ig még előzékenynek is mondhatjuk a hadnagyot. Viszonyuk végleges megromlását 1652-re teszem, bár a feszültség ezelőtt is érzékelhető.¹⁶⁸ Ki kell emelni Pethőnek a Haditanácshoz 1651. októberben küldött tiltakozását Turos vicekapitányi kinevezése ellen.¹⁶⁹ Az eset azért is figyelemre méltó, mert Turost maga a generális támogatta, és a királyi kinevezés a Pethő által javasolt Besseneyt túlságosan fiatalnak és tapasztalatlannak mondta, vagyis Pethő nem tudott Turoshoz méltó versenytársat megnevezni.

¹⁶² MNL OL P 1314 Nr. 36673. Gersei Pethő László Batthyány Ádámnak. Komár, 1649. február 28.

¹⁶³ MNL OL P 1314 Nr. 36671. Gersei Pethő László Batthyány Ádámnak. Keszthely, 1649. február 14.

¹⁶⁴ MNL OL P 1314 Nr. 36672. Gersei Pethő László Batthyány Ádámnak. Komár, 1649. február 17.

¹⁶⁵ Idézett levél: MNL OL P 1314 Nr. 36673. Gersei Pethő László Batthyány Ádámnak. Komár, 1649. február 28.

¹⁶⁶ Hiszen mast nem nekem jár az kapitányság jövedelme, nem hoztam el velem. — MNL OL P 1314 Nr. 6561. Besseney István Turos Miklóshoz. Pozsony, 1647. január 26.

¹⁶⁷ MNL OL P 1314 Nr. 36673. Gersei Pethő László Batthyány Ádámnak. Komár, 1649. február 28.

¹⁶⁸ Turos vicekapitányi kinevezése sem volt a főkapitány inyére, ő sógorát, az ifjú Besseney Lászlót szerette volna helyettesének, Batthyány azonban nem támogatta az ilyen családi terjeszkedést. A királyi kinevezőlevélben is tükröződik a főkapitány és leendő vicéje ellenségeskedése miatti aggodalom: „...ne ob privatas dissensionibus confinium istud periclitetur...” PFL Guarjy lt. Időrendi iratok Nr. 423. III. Ferdinánd mandátuma Batthyány Ádám generálisához. Ebersdorf, 1651. október 11.

¹⁶⁹ ÖStA KA ZSt HR 303. Protokoll (Expedit) 422. p 41. szám. October. Ladislaus Petheo den Turos pro vice capitaneatu nit anzunehmen.

Pethő nem tett le jogosnak vélt haszonvételei állandó jogcíméről, hiába figyelmeztette Batthyány a Bessenyei ellen 1647-ben hozott körmendi sereg-széki határozatra. Pethő válaszul intézményesítette, hogy nem ad tizedet az általa fölügvelt portyákból a vitézek fő szószólójának, Turosnak, akinek ez szintén jelentős jövedelemkiesést jelentett.¹⁷⁰ A vár már 1651 nyarán Pethő veszekedéseitől volt hangos. A kapitány lelövélssel fenyegette a vajdákat, s szidalmazta-gyalázta az egész sereget.¹⁷¹ Az egyenetlenség a katonák bujdosási hajlama miatt veszélybe sodorta a várat. Pethő a Haditanáccsal fenyegetőzött, mert a vitézek — megunván örökös Keszthelyre járását — egy ízben nem engedték ki a várból. A tiszteket és nemeseket nem merete inzultálni, de Turos vejének, görösgáli Battyányi Lászlónak a szolgáját véresre verte, s a seregdeákot is ezzel fenyegette. Turos seregszékét kért Komárba az elviselhetetlen veszekedések miatti igazságtételre. Személyes sérelmeire áttérve így zárja sorait: *„Egy darab kenyere megjár, tudom, Nagyságodtul szolgálatomért, de Pethő Lászlótul, kérködhetem véle, hogy egy papucs hasznom nem volt.”*¹⁷² Legvégül még azt is megemlíti, hogy a kapitány a vár építésére rendelt pénzt a maga hasznára fordítja. Pethő nem hagyta abba a vitézek hergelését. Elszánhatta magát a kenyértörésre, mert bizonyos levágott rabok árát sem volt hajlandó megfizetni, pedig egyértelműen ő károsította meg — méghozzá szándékosan — a vitézeket, s a gyalázkodással sem hagyott föl. 1651. október 4-én Turos ismét azon kesereg, hogy felettese a háta mögött rossz hírért kelti az urak közt, és korrupcióval vádolja. Batthyány védelmére kelt Turosnak,¹⁷³ ez azonban Pethőt nem tántorította el: Pálffy Pál nádorhoz fordult, aki már a Bessenyei-féle konfliktusban is a sereg ellen ítélt. A keserves veszekedés 1652. húsvétig folytatódott.¹⁷⁴ Turos húsvét hétfőn kelt levelében már azt írja a grófnak: *„Az Nagyságod kegyelmes jóakarátját jó néven vettem, ... de Kegyelmes Uram, mind eddig való veszekedését és gyűlölségét Pethő László uram őkegyelme megismer- vén, az szent innepek alkalmatosságával megbékéltünk, és minden háborúságot félretévén megkövettük egymást. Ideje is ennek immár, Nagyságos Uram, igaz lenni. Ennek okáért nem kívántatnak, Nagyságos Uram, az kapitányok ide alá.”*¹⁷⁵ A viszály magvai azonban nem a lelkekben, hanem a helyzetben voltak elvetve, ezért a történet ezzel még nem ért véget.

1652-ben Pethő megkereste erdődi Pálffy Pál nádort, és tőle remélte a „jogfosztás” megszüntetését. Pálffy valóban pártját is fogta Batthyány ellenében, a nádori levelet lobogtató Pethőnek a komáriak azonban nyíltan megtagadták a legényrésznél nagyobb jutalékot. A helyzet holtpontra jutott. 1653-ban Turos ismét arról panaszkodik, hogy Pethő nem adja meg a méltó járandó-

¹⁷⁰ MNL OL P 1314 Nr. 50301. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomárom, 1650. május 11.

¹⁷¹ MNL OL P 1314 Nr. 50401. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomárom, 1651. augusztus 20.

¹⁷² MNL OL P 1314 Nr. 50401. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomárom, 1651. augusztus 20.

¹⁷³ MNL OL P 1314 Nr. 50318. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Komár, 1651. október 4.

¹⁷⁴ 1652-ben március 31-én volt húsvét vasárnap.

¹⁷⁵ MNL OL P 1314 Nr. 50330. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1652. április

ságait, és ezzel kisémmizi.¹⁷⁶ Kiderül, hogy Pethő saját rabüzletet alakított ki magának, állandóan tart vagy tizennégy foglyot keszthelyi tömlöcében, és így pótolja komári haszonvételeinek hiányzó jövedelmét,¹⁷⁷ a rabok egy része azonban Komárt illetné. Október 4-én Turos az ismét távol lévő Pethő bizonyos földjeit javasolja az éhező német katonaság javára kirendelni.¹⁷⁸ Amikor azonban nem sokkal később urától fizetésemelést kért tíz lóra, ezt — nyilván Pethő gáncsoskodása miatt — nem kapta meg. 1654-ben újraindul a vádaskodás. Turos keményen fölrója Pethőnek, hogyha valamelyikük tartozik a másiknak, az nem ő, hanem a főkapitány. Pethő megszegte a jövedelmek elosztására kötött megállapodásukat, és szolgálai hatalmaskodnak a hajdúkon. Ezért Turos ismét kéri a tiszti becsületbírósgát.¹⁷⁹

1654-ben Pethő végre talált elegendő okot a méltó bosszúra, Turos nyilvános megalázására. Fölháborodva írta Batthyánynak, hogy Turos a veszprémi püspök borát a hóstáton engedte árulni, ami a katonák részegsége miatt veszélyeztette a várat.¹⁸⁰ A probléma Pethő jelentésének kelténél régebbi gyakorlaton alapult, erre mutat Ropolyi hadnagy és a vajdák azon panasza, amelyben már július 21-én azt adják Pethő tudtára, hogy „*Turos úr*” szó nélkül lóra kapván elment a várból, s még a kulcsokat sem hagyta otthon. A tisztek föltételezték, hogy „*a püspök boraiért megy, hogy tisztázza s purgálja magát*” Pethő előtt.¹⁸¹ Pethő nem késlekedett, a súlyos fegyelemsértésre súlyos büntetéssel válaszolt: őrizetbe vétette vicekapitányát.¹⁸² Turos erről október 12-i levelében így számol be Batthyánynak: „... *méltóztassék ez árestombul engem felszabadítani, hiszem, Kegyelmes Uram, nem vagyok olly csavargó és elszökő ember, hogy az ajtómon sem szabad kijönnöm, az német muskétásokkal őrzetvén ajtómat főkapitány uram.*”¹⁸³ Batthyány azonban csak október 28-án oldatta föl őrizetét.¹⁸⁴ Pethő nem zárta le a bosszúhadjáratot ennyivel. December 20-án elvette a vár kulcsait a vicekapitánytól, és az erre illetéktelen Ropolyi hadnagy kezébe adta őket.¹⁸⁵ 1655. március 29-én az öreg és beteg vicekapitány a becstelenségtől letörve így írt generálisának: „*Pethő László uram az vicekapitányságot entüllem elvonta, mellyet az Nagyságod commendálására megadott öfölsége, az*

¹⁷⁶ MNL OL P 1314 Nr. 50348. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1653. szeptember 3.

¹⁷⁷ MNL OL P 1314 Nr. 50352. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1653. szeptember 25.

¹⁷⁸ MNL OL P 1314 Nr. 50353. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1653. október 4.

¹⁷⁹ MNL OL P 1314 Nr. 50358. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1654. február 5.

¹⁸⁰ *Szvittek R.*: Kiskomárom i. m. 19.

¹⁸¹ MNL OL P 1314 Nr. 40046. Ropolyi Farkas Gersei Pethő Lászlónak. Kiskomárom, 1654. július 21.

¹⁸² Batthyányval való levélváltásából kiderül, hogy négy évvel korábban már korlátozta beosztottja szabadságát, ekkor a várat nem hagyhatta el Turos és néhány társa. — MNL OL P 1314 Nr. 36758. Gersei Pethő László Batthyány Ádámnak. Kiskomárom, 1650. október 7. és MNL OL P 1314 Nr. 36765. Gersei Pethő László Batthyány Ádámnak. Zalaszentgrót, 1650. november 9.

¹⁸³ MNL OL P 1314 Nr. 50372. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1654. október 12.

¹⁸⁴ MNL OL P 1314 Nr. 50373–4. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Komár, 1654. október 28. és Kiskomár, 1654. november 11.

¹⁸⁵ MNL OL P 1314 Nr. 50375. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1654. december 20.

*vár kulcsait kezemben nem adatja, hanem hadnagynak. Mi hasznom, Kegyelmes Uram, hogy csak hírem legyen, hogy vicekapitány vagyok, s az őfölsége végházának kulcsaival ne bírjak? Nem voltam még eddig az őfölsége végházának árulója, kiért ily gyalázatot köll szenvednem. Ifjúságomtól fogva itt az őfölsége végházában őfölségének s mind az végháznak jámborul szolgáltam, immár ez az jutalma vénségömrre jámbor szolgálatomnak. Hiszem, Kegyelmes Uram, elég volt immár az árestom, ha az lett volna is, büntessen, ne gyalázzon immár utoljára evvel, hogy az őfölsége végházának kulcsait kezemből kivonta, és azmi kis jövedelmem, azt is kezemből kivonta.*¹⁸⁶

Turos nem sokkal később, május 7-én végrendelkezett.¹⁸⁷ Majdnem egy évvel később bekövetkezett haláláig azonban még egyszer súlyosan meg kellett szenvednie Pethő rosszindulatát. Szóváltásba keveredett a komári harmincadossal, és a veszekedés végén a fiatal kamarai alkalmazott leütötte — az őt egyébként szintén megütő — vicekapitányt. „... vegye föl méltó igyemet ... mások példájára is, mert ez a violencia még soha vicekapitánnyal nem esék egy végházban is két lovú katonátul.”¹⁸⁸ „Ilyen gyalázat még nem történt, hogy vicekapitányt agyonvergyenek kapuőrzésben.”¹⁸⁹ — írta két héten át küldözött kérényeibe Batthyány Ádámnak. Az ügy följutott a harmincados személye okán a Magyar Kamarához is.¹⁹⁰ Pethő — úgy vélem azért, hogy ezzel is bosszantsa haragosát — Turos tudta nélkül elengedte a harmincadost az őrizetből. A vicekapitány sérülése súlyos lehetett, mert még szeptember 10-én is betegen fektet.¹⁹¹ A várkapitánnyal való ellentétéről többet nem tudunk. Hogy jelen volt-e Pethő László Turos 1656. március 31-i ünnepélyes temetésén, az Turos János leveléből nem derül ki, amint az sem, mi maradt az öreg katona és kapitánya háborúskodásából az utódokra. Karrierje szempontjából Pethő László mindenesetre nem vesztett rajta az ellenségeskedésen: miután 1664. július 14-én átadta a várat a kanizsai pasának, rövid kitérő után Zalaegerszegre helyezték, ahol vicegenerálisi méltóságba emelkedett. Turos András, a vicekapitány egyszerű sorsú (unoka)öccse pedig már a Pethő család birtokáról, Keszthelyről keltezte egyik fönmaradt levelét 1686-ban.¹⁹²

Turos Miklós és Pethő László viszályának problémája véleményem szerint túlnyúlik az egyéni sérelmeknek vagy a katonai fegyelmezetlenségnek az egész magyar végvári társadalmat érintő kérdéskörén: a Turos nevével is fém-

¹⁸⁶ MNL OL P 1314 Nr. 50376. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Komár, 1655. március 29. Nem ez az első utalás arra, hogy Pethő korlátozza Turos jövedelmeit. Turos jogos vagy jogtalan haraga mögött nem csekély részben ott állhatott a hasznától való elesés miatti bosszúsága is.

¹⁸⁷ PFL Guary cs. lt. Időrendi iratok Nr. 675.

¹⁸⁸ MNL OL P 1314 Nr. 50380. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Komár, 1655. augusztus 29.

¹⁸⁹ MNL OL P 1314 Nr. 50382. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1651. szeptember 10.

¹⁹⁰ Turos szeptember 5-én küldte el jelentését Batthyányhoz, kérve, továbbítsa a Kamarához. — MNL OL P 1314 Nr. 50381.

¹⁹¹ MNL OL P 1314 Nr. 50382. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1651. szeptember 10.

¹⁹² MNL OL P 1314 Nr. 50263. Turos András, Szűcs István és Kelemen Márton II. Batthyány Ádámnak. Keszthely, 1686. december 14. MNL OL P 1314 Nr. 50263.

jelezhető társadalmi rétegnek a rendi struktúra merevebb kategóriáiba tartozó elemekkel történő, rendi jellegű összeütközéséről van szó. Különösen érdekes a szembenálló felek támogatói csoportja: míg Pethő maga mögött tudhatta az ország első rendi méltóságát, a nádort, illetve alkalmanként a Haditanácsot, Turosék általában bátran számíthattak a generálisra, Batthyányra. Ezért vélem ígéretesnek a Turos-féle karrierekhez rendelkezésre álló forráscsoportok olyan feldolgozását, amely egy mindvégig íratlan jog szerint működő társadalmi-politikai jelenség — a vitézlő rend — legsajátosabb, legegységesebb részeseleme, a katonai-félparaszti-kisnemesi középréteg mobilitásának és a társadalomban elfoglalt valós helyének meghatározását tűzi ki céljául.

Mérleg

A fentiekben származása, nemességszerzése és birtokpolitikája vizsgálatával igyekeztem megragadhatóvá tenni egy éppencsak másodgenerációsnak nevezhető, 17. század első felében élt végvári tiszt sajátos jelenségét. Az ismeretlenség homályából kilépő család kétségtelenül legtehetségesebb tagja olyan pályát futott be, amelyet forrásadottságai és szerteágazó lehetőségei okán egyaránt kivételesnek nevezhetünk. A végvári társadalom kiemelkedő tagjaként, személyes rátermettségének köszönhetően Turos látóköre túlnyúlt a zárt végvári hierarchián, nemesemberként nemcsak Batthyány generális beosztottja, hanem Somogy, Sopron és Zala vármegye honos polgára is volt. Ugyanakkor életközege és gyökerei elválaszthatatlanul összekapcsolták eredeti társadalmi közegével, a kiskomáromi vitézlő renddel, amelytől szemlátomást nem is akart elszakadni; így hivatásszerűen vált szószólójává a szegénylegények ügyének az általa belátott és ismert felsőbb fórumokon is.

Ez az a sajátos köztes állapot, amely nemcsak a személyes karrier szempontjából, hanem státus-szerűen, „rendileg” is meghatározza Turos Miklós és a hasonló figurák helyét a 17. századi magyar társadalomban, és emiatt lehet tudományosan is hasznos ilyen — látszólag egyedi — problémák föltárásával (pl. Pethő Lászlóval való viszálykodása vagy a marhakereskedés) következtetni egy adott társadalmi közeg rendi szerkezetének, mobilitásának jellemzőire. A dunántúli szervitori rendszerbe a maga érdekeinek megfelelő mértékben beépülő tiszt gyaragodása fölhívja figyelmünket arra, hol szélesíthetjük a nemesi rend és a jobbágyság közti átmeneti csoportokról eddig alkotott képünket, a marhakereskedelemmel és a látszólag személyes ügyével foglalkozó két esettanulmány pedig megmutatta Turos stratégiájának alapvető vonásait. Rendkívül szerteágazó kapcsolatrendszere ellenére eszerint mindvégig megmaradt helyi közegében, ugyanakkor valamennyi külső eszközt is fölhasználta helyi státusa megszilárdítására. Nem kívánt, vagy nem tudott kilépni a végvári középréteg katonáskodó soraiból, itt viszont hatalmas tekintélyre tett szert. A marhakereskedelemnél azt igyekeztem megmutatni, hogy a nála alacsonyabb rangú hódolt tőzsérséggel épített ki különleges kapcsolati hálót, a viszályból pedig az derült ki, hogy hivatalát fölhasználta a nála hatalmasabbak, pl. a veszprémi püspök megnyerésére, olyan javak megszerzése érdekében, amelye-

ket hagyományosan a dominusz–szervitor viszonyrendszer velejárójaként képzelünk el. Örökösei számára minden adott volt a vármegyei nemességbe vagy a gyors fölemelkedést kínáló szervitori rendszerbe való beépüléshez és Turos Miklós „sikertörténetének” folytatásához.

Karrierék és kényszerpályák — A Turos família sorsa Miklós halála után

A család ágai és „társadalmi stratégiájuk”

A Turos Miklósról megjelent szakirodalom meglehetősen válogató módszerrel vette számba a „családalapító” Miklós tevékenységét, nagyrészt elhanyagolva a családi levéltárán kívüli rá vonatkozó vagy tőle származó forrásanyag komplex vizsgálatát, illetve a családi levéltári anyag földolgozásában sem merészkedett messzebb Sörös 1908-ban megjelent — a kor érdeklődését messze kielégítő, ma már azonban több kérdést is fölvető — ismertetésénél. Turos pályájának új társadalomtörténeti vizsgálatára tehát megérett az idő, ennek igyekeztem a föntiekben eleget tenni. A teljesség kedvéért idekíváncozik a család Miklós 1656. tavaszi halála után (is) élt tagjai életének számbavétele is. A további kutatások irányát kijelölendő, illetve a Turos modelljével egybevágó tendenciákat hangsúlyozandó szükségesnek látszik csoportosítani, illetve beilleszteni a rendelkezésre álló adatokat a keletkező családi pályamodellbe, annál is inkább, mert a Turosra vonatkozó, helyenként megalapozatlan állítások utódairól és családja társadalmi pozíciójáról is félretájékoztathatnak.

Meglátásom szerint a Turos család a 17. század második felében szervesen és meglepően családközpontúan folytatta Miklós (és Benedek föltételezhető) stratégiáját. A tulajdonképpen négy kis ágra váló família mindegyik tagja olyan pályán folytatta életét, amely a Turos Miklós számára megnyíló lehetőségek egyikének vagy másikának közvetlen folytatása volt. Szellemi értelemben is megosztottak tehát apjuk – András esetében (unoka)bátyja – örökségén, s a kiemelkedő végvári karrier biztosította különböző utakon elindulva nem keresztelték egymás érvényesülését. Az örökösök pályáját befolyásolták a családalapítás tényezői is. Elmondhatjuk, hogy a két fiú is jól házasodott, lányait pedig Turos Miklós nem rangon alul, sőt kettejük — Katalin és Zsuzsanna — esetében kifejezetten kedvezően házasította ki.¹⁹³ A Turos által kikövezett utak fölösztása megnyilvánul már az 1657. évi osztályban is, amikor a három leány közül a két idősebbik, Ilona és Katalin az ún. Pusérffy-zálogot viszi hozományul

¹⁹³ Katalin férje Guary Gergely lett. Ezzel a házassággal kapcsolatban elegendő idézni a korajkori dunántúli köznemesség talán legalaposabb ismerőjének véleményét: [Turos Miklós] „társadalmi, vagyoni presztizsét kitűnően jelzi, hogy ... két leánya is a Nyugat-Dunántúl csekélyebb vagyonú, de nagy tekintéllyel bíró nemesi családjába házasodott.” *Dominkovits P.*: Armálisok i. m. 330. (Katára és Zsuzsára gondol, utóbbi férjét tévesen nevezi csebi Pogánynak. A szerző a Guaryakhoz került családi levéltár egyik iratára hivatkozik, az új számozás szerint 1007. sorszámot viselő irat meglehetősen kései darab, így érthető, hogy a dunántúli közegben kevésbé ismert Pográny(i) nevet a hajdani scriptor az annál ismerősebb csebi Pogány formában jegyezte le.)

házasságába, Zsuzsanna a sümegi házat, szőlőt, a nagymányoki juszt és két kisebb Somogy vármegyei prédiomot (Remetét és Vörsöt) kapja meg, a fiúk pedig a Sopron vármegyei micskei és locsmándi kuriális fundust, malmot és jobbágytelkeket viszik tovább. Turos (unoka)testvérei közül egyedül András sorsáról van adatom. Ő és a nevével fémjelezhető ismeretlen családtagok képezik a família negyedik ágát. A következőkben megpróbálom a Turos Miklós kikövezte utak valamelyikére lépő ágak¹⁹⁴ pályamodellje szerint fölvázolni a család 17–18. karrierjét, azzal a leplezetlen fönttartással, hogy a további kutatásnak ezt a szerkezetet tovább kell építenie, és meg kell töltenie ennél bővebb adatokkal is.

A végvári stratégia

Turos örökösei közül kétségkívül legkisebbik lánya, Zsuzsanna¹⁹⁵ a legizgalmasabb személyiség. Sorsáról Sörös és Szily is kimerítően értekezett.¹⁹⁶ Nőléte dacára férfiúi eréllyel járta saját útját, ez indokolja önálló alfejezetben való bemutatását. Első férje kisbottyáni és görösgáli Battyányi László, régi Somogy vármegyei család sarja, Battyányi János kiskomáromi főkapitány fia volt, akit sokáig — éppen Turos Zsuzsával való rossz házassága miatt — a család utolsó sarjának tekintettek.¹⁹⁷ „*Turos Zsuzska*” kétszer is elhagyta első urát, először 1651-ben, tizenöt évesen, másodszorra apja halála után, immár véglegesen megszökve tőle. A botrány részleteiről egyaránt olvashatunk Turos Miklós¹⁹⁸ és Pethő László leveleiben, valamint Battyányi 1658. évi végrendeletében. Az utóbbi két forrás az elkényeztetett fiatalasszony apjának közvetett felelősségét is emlegeti.¹⁹⁹ Turos Zsuzska második férje nemeskürti Pogrányi Ferenc báró, drégelypalánki főkapitány volt,²⁰⁰ akivel 1665 körül kötött házasságot. Pográ-

¹⁹⁴ Ennek a vizsgálatnak elsősorban a férfiorökösök pályáját kellene föltárnia, azonban Turos egyik lányának „karrierje” is idesorolható. A másik két lány családja vagy nem szorult rá a komári alkapitány karrierjének előnyeire (Guary), vagy hamar túladott az örökségen (Horváth).

¹⁹⁵ Született Kiskomáromban, 1634. május 28. (ker.) előtt, meghalt Tapolcán, 1694. január és augusztus között. Az adatok tekintetében többségében megbízható életrajzát adja *Sörös P.*: Turos-familia i. m. 30.

¹⁹⁶ *Sörös P.*: Turos-familia i. m., *Szily J.*: Battyányi család i. m.

¹⁹⁷ *Szily J.*: Battyányi család i. m. 72. Újabban Szluha Márton megkérdőjelezte ezt. *Szluha Márton*: Bács–Bodrog, Csanád, Liptó, Nyitra, Udvarhely és Vas vármegyék nemes családjai. [Elektronikus dokumentum.] Bp. 2005. Batthyány, Nemetújvári gróf és herceg ill. Geresgáli f. nemes szócikk.

¹⁹⁸ MNL OL P 1314 Nr. 50306. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Micske, 1651. február 14.

¹⁹⁹ *Szily J.*: Battyányi család i. m. 70–72. A botrány följutott a generálishoz is. Pethő főkapitány így ír a történetekről: „Nagyságod, úgy tetszik, ha jól emlékezem reájo, Újvárott létemben még utólszor megparancsolta vala énnékem, hogy Battyányi László dolgát, miben legyen, jól végére menjek. (...) Turos Miklós uramat mindenre bírták leányával együtt az emberséges emberek, de ő semmire állani nem akar, bizván talán sok pénziben [!]. Én az prédikátorjokkal külföldi prédikátorokat is hívtam, az itt való pápista papot is közükben küldöttem, sok emberséges emberekkel együtt eleget törődtenek rajta, de semmi jóra nem vihették, erős esküvéssel megmondván, hogy őhöz bá bizony nem veszi [ti. Battyányi a hűtlen menyecskét].” MNL OL P 1314 36793. Gersei Pethő László Batthyány Ádámnak. Kiskomárom, 1651. árpilis 20.

²⁰⁰ A nevezetes Pogrányi Benedek báró (egyebek mellett dunáninneni kerületi és bányavidéki végvidéki vicegenerális 1595–1610 között, a Magyar Tanács tagja. Vö. *Pálffy G.*:

nyi 1672-ben meghalt,²⁰¹ Turos Zsuzsa ezután Gesztesi Péter²⁰² tapolcai vajdához ment feleségül. Harmadik urát is túlélte, körülbelül három évvel. Gyermek egyike házasságából sem született. Nagymányokkal kapcsolatos erőszakos érdekérvényesítésére a családi birtokok tárgyalásánál már utaltam, s részleteztem a sümegi házról — nővérétől származó unokaöccse javára — tett végrendeletét is. Élete annyiból érdekes a családi stratégia szempontjából, hogy éppen ő, apja legkisebb leánygyermeké vitte tovább a komári vicekapitány méltán elhíresült hódoltsági birtokpolitikáját, nem csekély sikerrel.²⁰³ Utolsó idevágó perét — amelyet végülis örökösei, a Guaryak fejeztek be halála után²⁰⁴ — majdnem hatvanéves fejjel is folytatta a keszthelyi lovashadnagy és a csornai prépost ellen.²⁰⁵

A szervitori modell

Turos Miklós pályájának a végvidéki és a szervitori rendszer közötti sajátos állapotára följebb már utaltam. Ő maga nem kívánt, vagy nem tudott teljesen kilépni a végvári egzisztenciából, fiai azonban már a szervitor nemesség életét éltek.²⁰⁶ Legidősebb gyermeke, Kristóf familiárisi kötődéséről egyelőre nem tudok. A micskei nemesi telken élt és gazdálkodott 1662-ben²⁰⁷ bekövetkezett haláláig, s ez föltételez valamilyen viszonyt Nádasdy Ferencsel, akitől a jószágot apja 1648-ban vagy előtte kapta.²⁰⁸

Kerületi és végvidéki főkapitányok i. m. 271., ill. *Pálffy G.*: Magyar Királyság i. m. 173., 272.) unokája, családja utolsó sarja.

²⁰¹ *Szluha M.*: Nemes családok i. m. Pogrányi család szócikk.

²⁰² Családjáról nem sokat tudunk. Talán öccse lehetett az a Gesztesi Mihály, aki a győri generalátus különböző váraiban viselt hajdútsztségeket: 1675. március 18-án Esterházy János vicegenerális ajánlására Raimondo Montecuccoli generális kinevezi Gestesy Mihályt az elhunyt Kereskesy (Körösközy) Mihály helyére mérgesi hajdútizedesnek: Slovenský Národný Archív, Pálffy cs. levéltára [új rendezés] (a továbbiakban: SNA Pálffy), 50. doboz 1. csomó: Raimondo Montecuccoli levelei Esterházy János győri kapitányhoz, Nr. 26. Bécs, 1675. III. 18., 1687-ben pedig a Haditanács pápai vajdává teszi: SNA Pálffy 50. doboz 3. csomó. Nr. 65. Bécs, 1687. október 19. Hálásan köszönöm Márkusné Vörös Hajnalka pártfogását, akinek és kollégáinak éveken át tartó, mintaszerű eredményekkel záruló vállalkozása, amelyet az Esterházy család cseszneki ága Pozsonyban őrzött levéltárának feltárására fordítottak, visszahozta a magyar tudományos köztudatba ezt a rendkívüli gyűjteményt. Köszönöm szépen ezúton is Hagoň Petra levéltáros és Božena Slezáková kutatószolgálat-vezető lekötelező segítségét.

²⁰³ Legújban összefoglalta *Molnár A.*: Kiadatlan manyoki levelek i. m., ill. *Uő*: A bátai apátság i. m. 34., 71., 129.

²⁰⁴ Minden vagyonát rájuk testálta, sőt rávette harmadik urát, a tapolcai vajdát is, hogy hasonlóan cselekedjék. PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 432.

²⁰⁵ Vő. PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 418.b Lesencetomaj, 1691. szeptember 8.

²⁰⁶ L. *Varga J.*: Szervitorok i. m. 13–58.

²⁰⁷ *Sörös P.*: Turos familia i. m. 29. azt írja, hogy Turos Kristóf 1656-ban már biztosan nem élt. Sajtóhíbról van szó, vagy figyelmét elkerülhette a következő adat a családi levéltárból: „in anno videlicet millesimo sexcentesimo sexagesimo secundo decaedente [!] videlicet et ex hac vita sublato egregio condam Christophoro Turos” stb. Nádasdy Ferenc mandátuma Rabby István Sopron vármegyei alipánnak. Léka, 1666. május 28. PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 426.

²⁰⁸ Felesége a közelebbről ismeretlen Szalay Erzsébet lett, akinek második férje a közelebbről szintén azonosítatlan Pethő Miklós, harmadik férje pedig az a Vukovics Mihály, akinek Pál

Öccse, János viszont klasszikus szervitori pályát járt be.²⁰⁹ 1650-ben már két lóval szolgált Batthyány Ádám udvarában, étkefogóként.²¹⁰ Apja így ajánlotta a főúr kegyeibe: „*az kisebbik fiam itthon vagyon, az Nagyságod udvarában beadnám, ha bevenné Nagyságod, mivel egyébben nem gyönyörködik, [csak] az katonaságban, mivel még ifjú is, az Nagyságod kegyelmességéből tanulhatna is.*”²¹¹ 1654 augusztusában már az udvari „uraim” között szerepelt, két szolgálival. Batthyány Ádám szervitorai között utoljára 1656. augusztus 17-én említik. Közel egy évtizeddel később találkozunk vele legközelebb, immár Nádasdy Ferenc gróf főember szolgáljaként. A micskei jószágról megmaradt iratok alapján az látszik, hogy az országbíró elhalmozta kegyeivel Turos Jánost,²¹² egyszersmind a gazdasági feladatkörű szervitori körökbe is beléptette azzal, hogy megbízta a lékai tiszttartókkal való kapcsolattartással. Az ifjabb fiú először Kondoray Katával²¹³ lépett frigyre, 1664-ben még vele élt, majd 1668-ban már Deli Simonovics Anna férjeként találkozunk vele, 1678-ban pedig Maholányi Judit volt a felesége.²¹⁴ 1673. március 20-án Sümegen Zala vármegye somogyi járásának esküdtjévé választották.²¹⁵ Négy gyermekéről tudunk, akik közül egy fiú (szintén János), azonban az ő vonalán sem folytatódott a család: egyetlen leánygyermekét ismerjük, Erzsébetet.

A vármegyei és uradalmi modell, avagy a szabad rend problémája

„*Tekéntvén Nagyságod az régi eleinknek nagyságtokhoz való hűségünket és szolgálatunkat, holott az Batthyány-háznak örökkén szolgálói voltunk, és amíg élünk, leszünk is, itt az országban parancsoljon Nagyságod, holtom napig az Nagyságod szolgálója maradok, leszek.*”²¹⁶ — ezeket a családi azonosságtudatról árulkodó sorokat 1685 és 1699 között vetette papírra Turos Miklós (unoka)öccse, András, arra kérve II. Batthyány Ádám generálist, hogy „*szegény, öreg, régi, törődött*”

nevű rokona Homonnai Drugeth György gróf titkára és Turos Miklós 1655. évi végrendeletének egyik hitelesítő tanúja volt.

²⁰⁹ Születésének és halálának idejét a további kutatásoknak kell kideríteniük. Egyelőre halálának terminus ante quemje bizonyos: 1688. március 8. PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 419.

²¹⁰ A Batthyány-udvarban vállalt szolgálatára a továbbiakban is: *Koltai A. – Benda B.*: Batthyány földesúri família i. m. Turós János szócikk. (www.archivum.piar.hu/batthyany, letöltés ideje: 2015. június 11.)

²¹¹ MNL OL P 1314 Nr. 50302. Turos Miklós Batthyány Ádámnak. Kiskomár, 1650. június 1.

²¹² Erre l. a micskei jószágról írtakat a családi birtokokról szóló részben.

²¹³ A Kondoray/Kondray családról l. a 91. jegyzetet!

²¹⁴ PFL Guary lt. Időrendi iratok Nr. 417., 425., 426., 428. Összefoglalóan *Sörös P.*: Turos familia i. m. 29. Maholányi Juditnak rokona lehetett az 1699-ben elhunyt pohronci és szelepcsényi Maholányi János királyi személynök (1694–1699), Szelepcshény György primás rokona. Életére l. Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század). Szerk: Mikó Árpád – Verő Mária – Jávor Anna. Bp. 2008. 240–241., valamint: *Fallenbüchl Zoltán*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Adattár. Budapest 2002. 185.

²¹⁵ Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. http://www.archivportal.arcanum.hu/lear/opt/a101012.htm?v=pdf&q=%28WRD%3D%28turos%29%29/LT_ZAMI&s=SORT&m=0&a=rec (letöltés ideje: 2010. december 1.) L. Zala megye archontológiája 1138–2000. Szerk.: Molnár András. Zalaegerszeg 2000. 209.

²¹⁶ MNL OL P1314 Nr. 50396. Turos András Batthyány Ádámnak. h. n., é. n.

voltára tekintettel engedje el neki a személyes hadbavonulást. Erre a momentumra még visszatérek, előtte azonban sorra kell venni a pályájára vonatkozó elszórt adatokat. Mint ismeretes, neve szerepel Tuross Benedek nemeslevelében és Tuross Miklós missilis jelentéseiben is: ő a kapcsolat a „két” család között. (Unoka) bátyja árnyékában töltötte kiskomáromi katonáéveit, Kiskomárom eleste (1664) után pedig vármegyei szolgálatot vállalt.²¹⁷ 1701-ben még élt, Keszthelyen fölvtették a végházban lakó, porciót fizető nemesek lajstromába.²¹⁸ A visszafoglaló háborúk idején Batthyány hadba szólította őt is, az öreg katona azonban már nem tudott vagy akart fölülni, ezért maga helyett Ferenc nevű *mostohafiát* állította be.²¹⁹ Ez jelzi erről a kevéssé ismert családtagról, hogy megyei tisztségviselése ellenére a katonai hierarchiában vélhetően nem nemesemberként tekintett önmagára, hanem helyben lakó — kvázi szabados vagy hajdú — katonaként, s szükségesnek tartotta békéje érdekében mostohafiával pótolni a maga szolgálatait, mintha nemeslevele nem volna ehhez elegendő. A családnak ez az ága tehát nem tudott felkapaszkodni a katonai közegekből a nemesi világba, nem bírta folytatni a nemesség szerző erőszakos és hatékony karrierjét, és megrekedt a lassan talaját vesztő, a végeken maradó ún. „szabad rend” kebelében.²²⁰ Ez a tanulmányunkban sejtetni kívánt pályáiv legálább egyik ágának végpontja. A dunántúli hajdúkat és szabadrenden lévőket a végvidék helyén kialakuló uradalmakba való beépülésük megóvta ugyan a vármegye jobbágyosító törekvéseivel szemben, a vitézlő rend mobilitását azonban örökre elveszítették.

Mérleg – Néhány gondolat a rokoni körről

Tuross Miklós gyermekei kivétel nélkül rangos, nemes jogállású emberekkel kötötték össze életüket. Mindegyik házasság hátszágai kapcsolatrendszer hozott a családba, lett légyen szó főúri szervitorokról, végvidéki katonatiszterokról vagy egyszerű vármegyei nemesemberekről. Kiemelkedik ennek a nemzedéknek a sorából Tuross Zsuzsa két első (különösen a második), valamint Tuross János harmadik házassága. A kutatás jelenlegi állapotában még nem állnak

²¹⁷ 1671-ben, 1673-ban és 1675-ben is somogyi szolgabíró volt, közben 1674-ben Zala vármegye perceptora, 1675-ben pedig zalai szolgabíroságot is viselt a somogyi mellett. *Molnár A.*: Zala megye archontológiája i. m. 259–260. Címere pecsétjén ekkor is (vö. a 14. jegyzettel) eltér a családi armálisétól: lebegő, jobbra fordult, egyenes kardot tartó levágott karon kopasz emberfő, a kard két oldalán csillag/nap és hold. Sisakdísz, takarók nélkül. Vö. ÖStA Haus, Hof- und Staatsarchiv, Csáky cs. levéltára, 149. doboz (fasc. 104.), 273. nr.

²¹⁸ *Végh F.*: Keszthely i. m. 254.

²¹⁹ MNL OL P 1314 Nr. 50262. Tuross András II. Batthyány Ádámnak. Keszthely, 1687. július 15.

²²⁰ Ennek fogalmára alapos historiográfiával l. *Végh Ferenc*: A „szabad rend”. A XVII. századi katonatársadalom egy elfeledett csoportjáról. *Hadtörténelmi Közlemények* 122. (2009) 443–457. A publikáció felhívja a figyelmet arra, hogy a 17. században drasztikusan leépített végek hiányos kereteit föltöltő, militarizált jobbágyság nemcsak a földesúri szolgáltatásoktól ideiglenesen mentesített jobbágyokból, libertinusokból és hajdúkból állt, hanem soraiban igen nagy arányban találkoznunk nincstelen, szőlő- vagy szántóművelésből élő szabadmenetelűekkel vagy nemesekkel is. Nem alkottak állandó állományú „rendet”, ez a csoport átjáróháza volt a jobbágyságnak a nemesség felé, mentsvára a lesüllyedő, de visszkapaszkodni vágyó vitézlő rendnek (gondoljunk az elbocsátásokra). A dunántúli hajdúkra máig alapvető: *Zimányi Vera*: Adatok a dunántúli hajdúk történetéhez. *Századok* 94. (1960) 387–407.

rendelkezésre olyan meggyőző adatok, amelyek megmutathatnák, hogyan segítették — segítették-e egyáltalán — ezek a kapcsolatok a család egyes ágainak vagy akár egészének életét, az új nemzedékek karrierjét, s meddig tartott a Turos Miklós-i lendület a família pályáján. Világosan kirajzolódik azonban az, hogy a család egyik ágában — Jánoséban —, ott, ahol a második nemzedéknek sikerült kilépnie a végvidéki katonalét szerkezetéből, és a szervitori struktúrában folytatta pályáját, egyszerre nyitottan a katonai, gazdasági és vármezei feladatkörök iránt, a nagytehetségű birtokszerző ős öröksége nem veszett el, hanem további három nemzedéken át egy bizonyos értékes birtokhoz kötötte a családot (Micske). Turos János fiáról, ifjabb Jánosról alig tudunk bármit is. Feleségétől, nemes Locsányi Máriától jelenleg egy leánygyermeket származtatunk, Erzsébetet, akinek férje bizonyos Turóczy Kőműves György nemes volt. Ennek az ifjabb Jánosnak legidősebb hűgáról, Turos Máriáról testvéreirek képest többet tudunk a nagyecenki katolikus plébánia anyakönyvéből.²²¹ Első férje nemzeti Fabjanich György, Széchényi György győri püspök fertőrákosi uradalmának provizora volt.²²² Fabjanich 1674 után vehette feleségül Turos Máriát, mert ekkor még petőházi Zeke Zsuzsanna volt a felesége,²²³ nem sokkal később már halott volt egy 1679. szeptember 30-i bejegyzés szerint.²²⁴ Föltételezhető, hogy a neves alsó-magyarországi és Vas megyei honosságú Palásthy család egyik sarjának, Palásthy Gáspárnak a felesége, Fabjanicz Erzsébet az ő leányuk volt.²²⁵ Fabjanich György halála után özvegyét, „Turos Marinát” az új provizor, nemes Világhy Lukács vette feleségül. Ha hihetünk a helytörténeti irodalomnak, Világhy különösen sok ideig viselte bizalmi tisztét: még 1723-ban is a győri püspök fertőrákosi tisztartója volt:²²⁶ ez nem kevesebbet

²²¹ Győri Egyházmegyei Levéltár, Plébániai levéltár, Nagyecenki R. K. Plébánia letétje (a továbbiakban: GyEL Nagyecenk). I. (vegyes) anyakönyv.

²²² Életéről a szakirodalom egyetlen eseményt rögzít: részt vett uradalmi tisztartóként a balfi templomnak az evangélikusoktól történő visszavételében 1673. december 21-én. L. *Payr Sándor*: A balfi paplak és két balfi papfi Amerikában. Történeti elbeszélés egy evangélikus papi család életéből. Bp. 1929. 5. A családnak az 1790-ben megnevesített, de a környéken már jóval korábban is különböző tisztségeket (pl. postamester) viselő alsóíri Fabjanichokkal való rokonságát jelenleg nem tudom bizonyítani.

²²³ GyEL Nagyecenk, I. vegyes anyakönyv 12. p. A petőházi Zeke család Sopron vármegye legnevesebb koraújkori familiái közé tartozik. A XVII. században is kitarítottak katolikus hitük mellett, és fokozatosan küzdötték föl magukat szegény Nádasdy-szervitorokból a megyei közélet meghatározó szerepeiig. A soproni Kecske-templomhoz kötődő kolostori kerengőben családi kriptájuk van. A família történetéről és a főnti adatokról l. alapvetően: *Dominkovits Péter*: Források a Sopron megyei birtokos nemesség XVII. századi úriszéki bíraskodásához. A Zeke család petőházi birtokán lefolytatott úriszéki perek és vizsgálatok iratai (1604–1630). Arrabona 35. (1977: 1–2. szám) 219–220.; *Uő*: A petőházi Zeke család a 16–18. században. In: Vera (nem csak) a városban. tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére. (Rendi társadalom – polgári társadalom, Suppl.) Bp. 1995. 15–22.; *Gabrieli Gabriella*: A soproni Kecske-templom feltárásai. Műtárgyvédelem 2011/36.15.

²²⁴ Uo. 47. p. Tót István keresztelésénél Turos Mária már „relicta quondam domini generosi Georgii Fabjanich”.

²²⁵ GyEL Nagyecenk, I. vegyes anyakönyv 131.

²²⁶ Vö. *Bán János* Fertőrákos politikai, gazdasági, egyházi és kulturális története. Fertőrákos 2000. (olvasható itt is: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/nemetek/fertorakos_tortenete/hun/ 2016. május 15.) c. munkáját idézi *Horváth József* – *Dominkovits Péter*: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek. Sopron 2001. 102.

jelent, mint hogy a győri egyházmegye történetének ebben a különösen is veszedelmes restaurációs időszakában három erélyes püspök, Széchényi György, Kollonich Lipót és Keresztély Ágost is meg volt elégedve Világhy provizornak székhely-jellegű, központi uradalmukban való sáfárkodásával. A házaspár társadalmi kapcsolatrendszere a férj állásának megfelelően a megyei kis- és köznépmesi garnitúrához kötődött.²²⁷ Érdekesség, hogy ebben a korban a feleség családját már Turossynak is írták.²²⁸ Számomra mindez egyértelműen a köznépmesi réteghez való fölzárkózás jele.

Kitekintés

Turos Miklósnak más utódai is voltak. 1762-ben Szentgróton bejegyezték a nemesek közé egy Turos Istvánt, s 1782-ben még a család kezén volt Turos Benedek nemeslevele, amelyet még ebben az esztendőben Zala vármegye bevont, mert a család tagjai nem tudták igazolni leszármazásukat.²²⁹ A familia 18. századi lesüllyedéséhez vezető út állomásai még nem látszanak tisztán, kikutatásuk a jövő munkája lesz. A 17. századra vonatkozóan azonban talán nem túlzás azt állítani, hogy modellértékű vizsgálathoz vezettek a szerencsés módon megmaradt források.

Esettanulmányom célja egy igen mozgékony közegnek, a 17. századi vitézlő rendi középrétegnek a mobilitási vizsgálata volt. Ennek a katonai-félparaszti-kisnemesi középrétegnek, amelyhez Turos is tartozott, valós társadalmi helyét és mobilitását azért hasznos efféle esettanulmányokkal illusztrálni, mert a réteg összes fontos jellemzője megtalálható Turos és családja karrierjében. A legmélyebb történeti ismeretlenségből jöttek, egy nemzedék alatt igen magasra jutottak, második nemzedékük beépült a szervitori struktúrába és a vármegyei életbe, mégis úgy tűnik, hogy életük táptalaja mindvégig a militarizált társadalmi közeg volt, mert ennek megszűnése után a család pályája lefelé ívelt. A vitézlő rend szerepe, létértelme elvesztésével járó 18. századi átalakulásoknak láthatatlanul, szükségszerűen áldozata lett a — magyar nemesség egyik sajátos és igen népes csoportját reprezentáló — kiskomári Turos familia is.

Hosszabb távon érdemes megvizsgálni a család 18. század végi lehanyaglását is annak érdekében, hogy megállapíthassuk: kijelölhetünk-e egyértelmű töréshatárt a vitézlő rend ellehetetlenülése és a belőle éppen csak felkapaszkodó — ami azt illeti, sejtéseink szerint csak nemeslevelével felkapaszkodó — családok későbbi élete között, amely határtól egyenesen vezetett az út a társadalmi lesüllyedéshez. Ugyanígy túlível a vitézlő rend szorosan vett életidején a szervitori rendszer továbbélésének kérdése: mi maradt a Batthyányak vagy a

²²⁷ Ezt tükrözi pl. hogy a keresztkomaságot vállaltak nemzeti Bellesicz János és Nádasdy Éva kislányának 1698. július 9-i keresztelőjén, vö. GyEL Nagycenk, I. (vegyes) anyakönyv 143. p. Az anyakönyv valamennyi rá vonatkozó bejegyzésében Turos Máriát/Marinkát a maga nevéen, helyenként a „generosa domina” (nemzeti asszony) megjelöléssel említik.

²²⁸ Vö. PFL Guary lt. Időrendi iratok. Nr. 435. Lipót király mandátuma. Pozsony, 1694. augusztus 30. ill. DRERL B/15. Daróczy-gyűjtemény, Turos cs. s. n. (1695. évi peres hivatkozás.)

²²⁹ *Molnár*: Armálisok i. m. 74.

Nádasdy család szervitorait részben átvevő²³⁰ Esterházyak udvarának familiárisi szerkezetéből. Fölvetődik a kérdés a Turossal kapcsolatban is, hogy a birtokjogait korábban katonai erőszakkal érvényesítő végvári elit történetére miként hatott a dél-dunántúli, volt hódoltságos birtokok — eredeti birtokosaik és leszármazottaik általi — vissza- és újrafoglalásának hulláma.

E társadalomtörténeti igényű kérdésekre is tartogat még válaszokat Turossal Miklós utódainak – itt még megeléghetetlen – 18. századi története. Egyelőre azonban meg kell elégednünk a párhuzammal: amint az utolsó kiskomári vicekapitány nem érte meg életközegének teljes elpusztulását, Kiskomár Kara Musztafa hadai általi 1664. évi lerombolását, úgy tűnt el bűvópatakaként a nemes Turossal család sorsa is a magyar rendiség döntően átalakuló 18. századi hálózatában, még mielőtt ez a hálózat teljesen fölbomlott volna.

A SPECIFIC CARRIER FROM THE TRANSDANUBIAN MARCHES – THE SOCIAL MOBILITY OF MIKLÓS TUROS (1591–1656), OFFICER OF KISKOMÁROM FORTRESS AND HIS FAMILY

by György, Tevelj Arató
Abstract

The so called military estate (*vitész rend*) of Hungary, which formed along the border between the Ottoman Empire and the Kingdom of Hungary, is a representative phenomenon of early modern European society. Ottoman conquest threatened the whole *Respublica Christiana*, and militarized totally Hungarian society living on the edge of the Christian and Muslim worlds. The armed population of the borders had its own law-customs and regarded itself as a separated social caste. Despite the historical significance of this important part of early modern Hungarian society a comprehensive monograph on the problem is still lacking. One of the reasons for this fact is that significant personalities and carriers of this social group are still virtually unknown.

Such a significant member of this social estate can be regarded Miklós Turossal (1591–1656), who was vice-captain of the most threatened Hungarian fortress on the Transdanubian territories (*Supremus Generalatus Confiniorum Canisae Oppositorum*). Turossal can be described as a prominent member of the middle class of the military estate, which was „recruited” from semi-rural and fugitive noble and peasant elements of the greater fortresses’ hinterland. All the main attributes of this social layer can be found in his carrier and in his family: coming from obscure origins, Turossal elevating himself and his family in one generation’s time, by the second generation his family entered the local noble elite of the period. However, after the particular social circumstances of war-periods vanished, his descendants gradually lost their social position, so closely was the family’s rise linked to militarized society.

Miklós Turossal is a colourful example of this elusive social phenomenon. An able, assiduous and violent man, he built up his carrier in several areas offered by the conflict zone where he lived. Yet he never left permanently the region of Kiskomárom. Fortunately, the sources allow us to reconstruct the origins of his family, the ways in which he became a landowner in the occupied territories and the hinterland, to see his military advancement, and his and his partners’ role in the Central-European cattle trade. I also examined his change of religion in order to find his place in the period of confessionalisation within the Hungarian nobility, and explored the aspects of his discordance with his captains to demonstrate the specific limits of his social roles. His descendants and relatives conspicuously followed the tracks he had cleared: the valiant forefather opened up career opportunities to three or four generations of his family.

²³⁰ Dominkovits P. – Pálffy G.: Nádasdy család i. m. 1118–1119.

